

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru
Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady
Ministerstva kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Juraj Glovňa, Nicol Janočková, Ján Kačala, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

KAČALA, Ján: Ludovít Novák v dejinách slovenskej jazykovedy	193
BUJALKOVÁ, Mária – ŽIAKOVÁ, Katarína: Charakteristika definície a jej miesto v terminologickej práci ..	204
MAJTÁN, Milan: Slovák – starý Slovák	211

DISKUSIE

OLOŠTIAK, Martin: Gramatický rod a skloňovanie anglických názvov hudebných skupín	216
---	-----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: <i>Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (10)</i>	222
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

VALENTOVÁ, Iveta: <i>Fúra, fuder</i>	230
--	-----

ROZLIČNOSTI

<i>Výberca, vyberač a vyberateľ. M. P o - v a ž a j</i>	234
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Na nedožitú osemdesiatku Jozefa Jacka. L. B a r t k o	238
Životné jubileum PhDr. Sibylly Mislovičovej. M. P o v a ž a j	241
Vyšla moderná príručka slovenčiny. E. R e n d á r	243
Pri prameňoch národného obrodzenia. E. K a č a l a	247

SPYTOVALI STE SA

Jablkovica, jablčkovica či *jablčkovi-
ca?* M. Považaj 251

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Čmýriť sa a varyto. K. Kálmánová 253
Dvojčatá, trojčatá a viacerčatá. S.
Duchková 253
Antivírusový alebo antivírusový? I. Van-
čová 254
Dva deci či dve deci? K. Kálmánová
..... 255
V kanceláriách, o informáciách. I. Van-
čová 255
Polyhistor, ale poliklinika. S. Duch-
ková 256

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Jazykového odboru Matice slovenskej a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. Ročník 42, 2008, č. 4 (9. 12. 2008). Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 144 Sk (4,78 €), jednotlivé čísla 24 Sk (0,80 €). Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk & periodika@matica.sk, tel. 043/4230377. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202.

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2008

Cena 24 Sk (0,80 €)

Ľudovít Novák – ústredná osobnosť slovenskej jazykovedy v 20. storočí

JÁN KAČALA

Ľudovít Novák (1908 – 1992) je jedinečná osobnosť novej slovenskej kultúrnej histórie, nie iba slovenskej jazykovedy. Ako na dokonale čistej a priezračnej hladine môžeme na jeho osobných, vedeckých aj širších spoločenských osudoch pozorovať zrkadlenie dejinných zákrut, pokroku aj zlomov, ale aj neúspechov slovenského národa v druhej a tretej tretine 20. storočia. Ľudovíta Nováka vnímame predovšetkým ako zapáleného vedca a užšie jazykovedca, ale plody, ktorými výrazne obohatil slovenskú kultúru, nachodíme aj v mnohých iných oblastiach slovenského života: v riešení kultúrohistorických otázok slovenského národa a slovenského jazyka predovšetkým v 30. a 40. rokoch a potom v 60. rokoch 20. storočia, v pedagogickej práci na vysokých školách, v organizácii vedeckého života na Slovensku, ako aj vo vydavateľskej a redakčnej práci.

V našej stati sa nemôžeme rovnako podrobne venovať všetkým uvedeným okruhom záujmov Ľudovíta Nováka, sústredíme sa skôr iba na vyzdvihnutie niektorých výrazných oblastí jeho práce a pôsobenia v slovenskom národnom a kultúrnom živote. Na vystihnutie komplexnejšieho obrazu vedeckej i ľudskej individuality Ľudovíta Nováka sa nám v úvode našej state žiada osobitne vyzdvihnúť to, že Ľudovít Novák vo svojom okolí pôsobil ako čistá osobnosť a hlboký a veľkodušný človek, ktorý bol pevne presvedčený o správnosti svojej vedeckej i ľudskej orientácie. O tom sved-

čí aj jeho takmer neoblomné celoživotné obhajovanie istých teoretických konceptov (napríklad jeho originálnej semiológie trojčlenných lineárnych útvarov alebo v syntaxi konceptu nulovej syntagmy) a návrhov (napríklad na reformu slovenského pravopisu v duchu Štúrovej koncepcie), ale aj jeho životný osud; všade sa prejavoval ako nekompromisný obhajovateľ vedeckej pravdy, ako činorodý vlastenec a kresťan plne oddaný viere v Boha. Tieto ideové základy zároveň tvorili nevyčerpatelný prameň jeho každodenného vedeckého, pedagogického, organizátorského aj čisto ľudského účinkovania, ktorým presviedčal a získaval si priaznivcov a podporovateľov svojich úsilí a často smelých plánov, nových priateľov aj spolupracovníkov.

Na druhej strane barikády stáli závistlivci, nežičlivci aj jeho priami nepriatelia a prenasledovatelia, ktorým sa po roku 1948 podarilo eliminovať Ľudovíta Nováka zo slovenského vedeckého, ale aj širšieho verejného života, nechať jeho a jeho rodinu dlhý čas bez primeraného stáleho zamestnania a príjmu, v biede aj o hlade, ba podľa jeho vlastného svedectva (pozri Novák, 1992, s. 7) na začiatku 50. rokov 20. storočia aj uväzniť ho. Tieto žalostné skutočnosti nielen značili osobné poníženie jednej z najväčších osobností slovenskej vedy 20. storočia, ale priniesli aj nenahraditeľné straty slovenskej vedy, jej organizácii aj celej slovenskej kultúre. Som presvedčený, že keby istým protislovenským kruhom nebolo tak veľmi záležalo na odstavení Ľudovíta Nováka z vedeckého a verejného života, kreslili by sme dnes iný obraz slovenskej jazykovedy aj kultúry v období po druhej svetovej vojne.

Ľudovít Novák v slovenskej kultúre žiari predovšetkým ako jazykovedec slovákista, slavista, odborník v oblasti všeobecnej jazykovedy a ďalších odborov. Bol neobyčajne nadaný a plne odovzdaný svojej práci; o tom svedčí aj to, že prvé vedecké práce začal uverejňovať už roku 1930 ako poslucháč slovanskej, románskej a ugrofínskej filológie na Filozofickej fakulte pražskej Karlovej univerzity. Toto prostredie, nabité účinkovaním významných vedeckých osobností typu Viléma Mathesiusa, Bohuslava Havránka, Nikolaja Trubeckého, Romana Jakobsona, Sergeja Karcevského, Jana Mukařovského, Josefa Vachka a iných a kolektívnou aktivitou Pražského lingvistického krúžku ako združenia, ktoré na konci 20. a na začiatku 30. rokov 20. storočia udávalo tón európskeho jazykovedného myslenia a jeho neobyčajného progresu, bolo pre mimoriadne vnímavého Ľudovíta Nováka

vedecky aj filozoficky veľmi inšpiratívne, priamo ho povzbudilo do nových a nových vedeckých výbojov a výrazne formovalo jeho ďalšiu jazykovednú cestu. Sám sa stal riadnym členom Pražského lingvistického krúžku takisto roku 1930 ako dvadsaťdvaročný (porovnaj Novák, 1985, s. 26), čo značilo veľké uznanie už jeho prvým lingvistickým výsledkom.

1. Ľudovít Novák predovšetkým má zakladateľský význam pre viaceré jazykovedné disciplíny na Slovensku; výrazne sa to týka povedzme všeobecnej jazykovedy, synchronnej aj diachrónnej fonológie, ortoepie, poetológie, romanistiky a ugrofinistiky. Z hľadiska ďalšieho dosahu na rozvoj bádania vo viacerých disciplínach na prvom mieste stojí nepochybne historická fonológia, v rámci ktorej podal presvedčivý a v mnohom stále trvajúci výklad mnohých hláskových javov slovenčiny, ale najmä strednej slovenčiny, ktorá mala špecifický vývin a ktorá sa v zrelom čase Ľudovítovi Štúrovi stala východiskom pri jeho historickom kodifikačnom kroku v roku 1843. Ide najmä o Novákove štúdie venované zmene *g* na *h* v slovenčine, vývinu jerových striednic a kontrakcie v strednej slovenčine a prípadom *rat-*, *lat-* za praslovanské cirkumflexové *ort-*, *olt-* v slovenčine.

Do dejín slovenskej jazykovedy sa natrvalo zapísal predovšetkým svojou teóriou o tom, že po zániku a vokalizácii jerov bola v západnej a východnej slovenčine a v juhovýchodnej strednej slovenčine spoluhlásková mäkkostná korelácia, kým v severozápadnej strednej slovenčine sa uplatnila samohlásková mäkkostná korelácia. Túto teóriu skoncipoval vo svojom vrcholnom diele s názvom *K najstarším dejinám slovenského jazyka*, ktorého rukopis bol hotový už na konci neobyčajne plodných Novákových 30. rokov 20. storočia, ale v knižnej podobe vyšlo až roku 1980 v Slovenskej akadémii vied. S touto koncepciou sa mal možnosť oboznámiť ešte v rukopisnej podobe Novákov žiak a nasledovník Eugen Pauliny (1912 – 1983) a na nej postavil svoj výklad vývinu fonologického systému slovenčiny vo svojom zásadnom diele *Fonologický vývin slovenčiny* z roku 1963. V jubilejnom príspevku na počesť Novákovej sedemdesiatky Eugen Pauliny vysoko vyzdvihol Ľudovíta Nováka ako „najprenikavejšieho nášho doterajšieho jazykovedného mysliteľa“ (Pauliny, 1978, s. 295) a o Novákovej citovanej koncepcii rozloženia mäkkostných korelácií v skupinách slovenských nárečí sa vyjadril, že „bez Novákovej teórie o rozložení mäkkostných korelácií by sa fonologický vývin slovenčiny nedal vysvetliť“ (Pauliny, 1978, s. 293).

Pre synchronnú fonológiu má fundamentálny význam súbor troch príspevkov s názvom *Fonologia a štúdium slovenčiny*, uverejnený v prvom slovenskom jazykovednom časopise *Slovenská reč* hneď v jeho druhom ročníku (1933/1934), v ktorom vymedzil základné pojmy a termíny slovenskej fonológie a utvoril tak základy slovenskej fonologickej teórie. Analogický význam pre rozvoj bádania v okruhu slovenskej spisovnej výslovnosti má Novákova stať *K základom slovenskej ortoepie*, publikovaná v nasledujúcom, treťom ročníku (1934/1935) *Slovenskej reči*. Základnú dôležitosť pre ďalšie jazykovedné disciplíny a ich rozvoj na Slovensku majú Novákove zistenia z okruhu poetológie, ďalej z oblasti pôvodu a najstarších dejín slovenčiny a dejín spisovnej slovenčiny, fungovania spisovnej češtiny na Slovensku, porovnávacieho štúdia slovenčiny a iných, príbuzných aj nepříbuzných jazykov (napríklad maďarčiny), typologickej jazykovedy, slavistiky, romanistiky a ugrofinistiky.

2. Druhé jeho životné dielo – *Jazykovedné glosy k československej otázke*, ktoré vyšlo roku 1935 v Matici slovenskej – je venované okrem iného práve témam presahujúcim vlastný rámec jazykovedy. Pri rozbere tohto diela predovšetkým treba správne čítať jeho názov, ktorý presne zodpovedá obsahu: sú to glosy jazykovedca k v z ť a h o m S l o v á k o v a Č e c h o v (prirodzene, najmä v podmienkach ich spoločného štátu). Pravdaže, j a z y k o v é v z ť a h y v tomto pomere dvoch národov mali centrálny význam a autor si ich všíma v širokých národných, ideologických, štátoprávnych, kultúrnohistorických a iných súvislostiach. Treba zdôrazniť, že na dvadsaťsedemročného autora je Novákova rozprava pozoruhodne zrelým dielom, nadhadzujúcim, ale aj riešiacim zásadné otázky jestvovania a fungovania nového česko-slovenského štátu – a to napriek tomu, že autor svoju rozpravu chápe iba ako istú štartovaciu plochu na skoncipovanie zásadnejšieho spisu o danej otázke (porovnajme autorove formulácie v úvodnej kapitole tejto práce, najmä na stranách 15 – 16). Pre ďalší vývin slovenského národa a jeho jazyka má najväčšiu závažnosť to, že Ľudovít Novák v tomto diele vedeckými metódami dokázal samostatnosť slovenského národa a samostatnosť slovenského jazyka. Dielo vyvolalo v kultúrnej verejnosti široký ohlas a Novákove riešenia sa stretali napospol s kladným postojom aj na českej strane, napríklad u takej vplyvnej osobnosti českej kultúry, ako bol František Xaver Šalda.

Len na okraj v tejto súvislosti poznamenávame, že toto Novákovo zásadné dielo týkajúce sa vzťahov Slovákov a Čechov v podmienkach prvej Česko-slovenskej republiky sa po roku 1945 napríklad v slovenskej historiografii vôbec nespomína ani v monografických prácach venovaných špeciálne riešeniu slovenskej otázky v Česko-Slovensku. Odkazujeme tu aspoň na knižné práce uverejnené v liberálnejších 60. a potom v 70. rokoch 20. storočia; ide o práce Ľubomíra Liptáka *Slovensko v 20. storočí* z roku 1968, Sama Falt'ana *Slovenská otázka v Československu* takisto z roku 1968, Viliama Plevzu *Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ* z roku 1971 alebo Miloša Gosiorovského *Z histórie česko-slovenských vzťahov* z roku 1978.

V rámci riešenia kultúrnohistorických otázok slovenského národa a slovenského jazyka Ľudovít Novák v tejto svojej rozprave, ale aj v iných prácach predkladá svoj zásadný kladný postoj k Matici slovenskej ako k najstaršej národnej kultúrnej a vedeckej ustanovizni slovenského národa. V našich súvislostiach sa žiada vyzdvihnúť, že Matici slovenskej v tom čase prisudzoval rozhodujúcu úlohu pri rozhodovaní o norme spisovnej slovenčiny a o jej kodifikácii. Ako o tom svedčí jeho vyjadrenie v rozhovore s Fedorom Bartkom, uskutočnenom 14. mája 1992 po prevzatí vysokých odborných akademických ocenení, keď mu vláda Slovenskej republiky svojím rozhodnutím z apríla 1992 vrátila titul akademika Slovenskej akadémie vied, toto prirodzené oprávnenie pre Maticu slovenskú v 30. rokoch 20. storočia obraňoval najmä na pôde vtedajšej Učenej spoločnosti Šafaříkovej, ktorá bola v rukách jej českých členov a ktorej bol sám členom (pozri Novák, 1992, s. 1 a 6).

V neskorších desaťročiach, keď situácia na Slovensku už bola podstatne zmenená, vehementne bránil právo rozhodovať o norme spisovnej slovenčiny a o jej kodifikácii výlučne príslušníkom slovenského národa a prisudzoval ho výlučne slovakistom a Slovenskej akadémii vied, ktorá po spoločenských zmenách po roku 1948 od Matice slovenskej prevzala úlohu vykonávať a organizovať základný vedecký výskum na Slovensku. Máme tu na mysli jeho „bojovný“ diskusný príspevok na vedeckej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny, ktorá sa uskutočnila roku 1966 (pozri Novák, 1967, s. 71 – 74); jeho príspevok sa volá *Ešte raz o jazykovej normotvornej právomoci na Slovensku* a dôrazne v ňom protestoval proti účasti vedúcich českých jazykovedcov akademikov Bohuslava Havránka a Františka Trávníčka

v komisii vymenovanej vtedajším Zborom povereníkov na záverečnú úpravu *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1953. Tieto veci spomíname predovšetkým preto, že výrazným spôsobom dotvárajú vedecký, osobnostný aj spoločenský profil Ľudovíta Nováka a v našej jazykovednej, prípadne aj širšej životopisnej literatúre sú málo známe, prípadne sa v nej vonkoncom nespomínajú.

Po spoločenských zmenách u nás po roku 1989 sa už mohlo stať všeobecne známym, že Ľudovít Novák významne prispel k založeniu Slovenskej akadémie vied a umení, ktorej vznik bol schválený zákonom Slovenského snemu č. 135 z 2. júla roku 1942. Stal sa jej prvým generálnym tajomníkom a Ján Tibenský vo svojich *Dejinách vedy a techniky na Slovensku* (1979, s. 427) vidí v ňom „tvorcú jej organizačnej štruktúry, plánov a perspektív, budovateľa koncepcie jej ústavov a pracovnej náplne“. Uvedené konštatovanie o Novákovej vysokej angažovanosti v prospech založenia Slovenskej akadémie vied a umení akoby bolo v rozpore s tým, čo sme už uviedli prv, že totiž Ľudovít Novák sa zastával práva rozhodovať o norme a kodifikácii spisovnej slovenčiny v prospech Matice slovenskej. Aj túto zdanlivo rozpornú vec Ľudovít Novák osvetľuje v spomínanom rozhovore s Fedorom Bartkom z roku 1992: „Bojovali sme hlavne za to, aby Bratislava mala silnú pozíciu voči Čechom, bola to otázka národnej prestíže. Podarilo sa nám to tým, že sme založili Akadémiu.“ (Novák, 1992, s. 6)

Ľudovít Novák prežil intenzívne pracovné roky v Matici slovenskej od svojho nástupu roku 1934 do svojho odchodu v roku 1938, keď vedno s literárnym historikom Andrejom Mrázom prešiel na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. V citovanom rozhovore priznáva, že týmto odchodom niektorých profilových pracovníkov sa Matica slovenská so sídlom v Turčianskom Sv. Martine značne oslabilá. No jeho prechod do Bratislavy ako sídla štátnych a iných ústredných ustanovizní, ako sídla dovtedy jedinej slovenskej univerzity a podobne aj nástup na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského bol v záujme vyšších cieľov, t. j. bol dôležitý zo strategického hľadiska, ktorým myslíme ďalší všestranný rozvoj Slovenska. Na univerzite totiž okrem iného výrazne posilnil slovenské krídlo, lebo vedno s Jánom Stanislavom, Milanom Pišútom a Andrejom Mrázom patril medzi prvých vysokoškolských učiteľov Slovákov, ktorí na Univerzite Komenského slovenským študentom prednášali slovenský jazyk a literatúru. Najmä pri zakladaní Slovenskej akadémie vied a umení mal

v Bratislave možnosť stretať sa s prezidentom Slovenskej republiky, s členmi vlády, s poslancami a inými vplyvnými ľuďmi, ktorí v súvisе so vznikom Slovenskej akadémie vied a umení rozhodovali o základných veciach legislatívneho, ale aj finančného a hospodárskeho rázu.

Medzi celožitovné vedecké, ale aj širšie spoločensky relevantné témy Ľudovíta Nováka patrila reforma slovenského (a českého) pravopisu, ktorú nastolil už na začiatku svojej vedeckej cesty roku 1931; ide o štúdiu *K problému reformy československého pravopisu*. Ľudovít Novák sa stal známym svojou radikálnou požiadavkou na zrušenie písmena ypsilon v našej pravopisnej sústave. V tom bol verným nasledovateľom Ľudovíta Štúra, ktorého jazykovedné dielo obhajoval a ktorého racionálnu pravopisnú sústavu a relatívne pravidelný stredoslovenský hláskový a morfológický systém vyzdvihoval napríklad aj proti konzervatívnym a historizujúcim predstavám Michala Miloslava Hodžu a Martina Hattalu, ktoré sa napokon hodžovsko-hattalovskou reformou slovenského pravopisu z roku 1852 natrvalo presadili do slovenskej pravopisnej sústavy.

Z dôvodov racionalizácie a zjednodušenia slovenskej pravopisnej sústavy podporil aj Bartkov návrh Pravidiel slovenského pravopisu, ktorý Matica slovenská predložila ministrovi školstva a národnej osvety Jozefovi Sivákovi tesne po vyhlásení Slovenského štátu v marci roku 1939. Ako je známe, v Sivákom vymenovanej takzvanej univerzitnej komisii, ktorá mala posúdiť Bartkov koncept slovenského pravopisu najmä z toho hľadiska, či nie je priveľmi puristický, so svojou podporou Bartkových Pravidiel slovenského pravopisu spomedzi štyroch členov ministerskej komisie Ľudovít Novák zostal sám. A tak sa prijatie Bartkových racionálnych návrhov na reformu slovenskej pravopisnej sústavy odložilo až do vydania nových Pravidiel slovenského pravopisu roku 1953, skoncipovaných a vydaných, pravdaže, už bez Novákovej, ale aj bez Bartkovej osobnej účasti. Tento krok, prirodzene, u Henricha Bartka (1907 – 1986), ktorý v tom čase bol už v emigrácii, vyvolal ostrú reakciu; vo svojej dôkladnej recenzii (pozri Bartek, 1954) nielen osvetlil vecnú stránku prijatých pravopisných zmien (t. j. najmä to, že na týchto zmenách sa zhodli odborníci, ktorí na pôde Matice slovenskej chystali revidované vydanie Vážneho Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931), ale poukázal aj na etickú a ideologickú stránku tohto kroku.

Osobitne sa žiada vyzdvihnúť Novákov prínos k rozvoju slovenského vedeckého jazyka. Toto jeho úsilie prebiehalo v tieni vtedajších návrhov popredného českého jazykovedca Václava Ertla z 20. rokov 20. storočia, aby sa slovenčina nerozvíjala vo vede, veď aj tak je vraj nerozvitá, a Slováci podľa neho môžu aj majú vedu pestovať v češtine. Možno povedať, že Ľudovít Novák v praxi ukázal opak, t. j. predviedol to, ako sa slovenská veda dá pestovať a aj skutočne sa pestuje po slovensky, a pričínal sa tak aj o praktické vyvrátenie tejto obnovenej čechoslovakistickej teórie. Sám si pritom uvedomoval svoju budovateľskú úlohu pri tvorbe slovenskej odbornej terminológie a vedeckej syntaxe vo vlastných dielach. Svedčí o tom aj citát zo spomínaného neskôr vydaného diela *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980, s. 20): Tu v takzvanom „Novšom úvode zo začiatku roku 1973“ (s. 18 – 21) píše: „Jazykovoštylistické úpravy sú minimálne. Takto bude môcť kniha lepšie dokumentovať moju individuálnu účasť na tvorbe slovenského jazykovedného štýlu z konca tridsiatych rokov tohto storočia.“ Pripomeňme, že podľa vlastného autorovho priznania z „Pôvodného úvodu z rokov 1950 a 1951“ na s. 15 Novákovho diela spis vznikol „prevažne ešte koncom roku 1938 a na samom začiatku roku 1939“.

Keď z hľadiska budovania slovenského vedeckého jazyka bližšie sledujeme Novákovu skoršiu knižnú dielo *Jazykovedné glosy k československej otázke* z roku 1935, zisťujeme, že Ľudovít Novák do vtedajšieho slovenského vedeckého jazyka vnášal predovšetkým pojmy a termíny z bádateľských oblastí, v ktorých sám pracoval a ktoré na Slovensku zakladal; je to najmä súčasná a historická fonológia slovenského jazyka, všeobecná jazykoveda, slavistika a teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Príkladov v tomto diele môžeme nájsť veľa; napríklad: *jazykový systém, hláskoslovný systém, systém samohlások, systém spoluhlások, štruktúra samohláskového systému, systém protikladov, systémové vzťahy (hlások), systémové protiklady mäkkosti a tvrdosti, fonéma, samostatná fonéma, fonetická realizácia fonémy, kombinatórne varianty fonémy, rytmické krátenie, europeizácia hláskového systému, stredoeurópsky jazykový zväz, konvergentný vývin maďarčiny, metódy modernej jazykovedy, dialektická diferenciacia (strednej slovenčiny), dnešná stredná slovenčina, stará stredná slovenčina, literárna reč, literárna slovenčina, spisovná slovenčina, hovoriaci, hovorová čeština, diferenciacia praslovanských nárečí,*

historická jazykoveda, vokalizácia jerov, priesečníky izoglos, hláskoslovný vývin, tvaroslovný vývin a tak ďalej.

Šírka Novákovho tematického záberu v tomto diele však podmienila to, že Ľudovít Novák utváral či spoluutváral a prakticky používal aj odbornú slovnú zásobu z iných, najmä humanitných vedných odborov. Ako príklady možno uviesť výrazy: *kategórie eventuálnych zmien, nové pochopy a teórie, interný vývin vied, moderné myslenie, diferencované myslenie vedecké, predpoklad vývinu vied, vývinové tendencie (vedy), svetová veda, modernejší, svetovejší metodický kvas, vedecké prúdy, slovenská veda, vedecké disciplíny základné i pomocné, domáca tradícia, sociálne poslanie (vedy), bádateľská morálka, sloboda vedeckého bádania, fanatické znacionalizovanie vedy, metodologické i noetické násilie, duchovné vedy, mladí slovenskí vedeckí pracovníci, slovenská národná ideológia, vybudovanie celého systému slovenskej ideológie, národný kolektív slovenský, československý štátny národ, štátny, oficiálny jazyk (= termín použitý v ústavnom jazykovom zákone; poznámka J. K.), štátotvorná a neštátotvorná opozícia, ústavný zákon, ústavná listina, proletariát, verejný život, politický život.*

Syntax Novákových vedeckých textov má všetky znaky moderného vedeckého vyjadrovania, autor upotrebuje bohato rozvité vety a súvetia s mnohonásobnými podrad'ovacími a prirad'ovacími spojkami a inými spájacími výrazmi, v jeho syntaxi prevažuje hypotaxa s pestrými sémantickými vzťahmi nad klasickou parataxou, vyskytujú sa v nej početné polopredikatívne konštrukcie vybudované na neurčitých slovesných tvaroch, jeho veta je kryštalickejšia, s presným a jasným vyjadrením myšlienky a s plastickým slovosledom. Uvedieme aspoň jeden príklad zo s. 238 jeho Jazykovedných glos:

No akokoľvek: ani funkcia, ani pole použiteľnosti nárečí v pomere k spisovnej slovenčine sa nijako citeľne nekrižia, takže príslušník nárečí, čo nemá nijakú polointeligentnú alebo inú povýšenú zaujatosť oproti nárečiam, ak pravda, aspoň znesiteľne ovláda spisovnú slovenčinu, prechodí bez ťažkostí a bez akýchkoľvek prechodov podľa prostredia a okolností z užívania svojho nárečia do užívania spisovnej reči.

Svoj odborný jazyk Ľudovít Novák opiera o zdravé korene a bohatstvo celonárodného slovenského jazyka, vo svojej knihe využíva neobyčajne bohatú slovnú zásobu a diferencovanú syntax, dodržiava platnú kodifiká-

ciu a tým v praktickom súhlase s úsilím Henricha Bartka a jeho časopisu Slovenská reč posilňuje stabilizáciu normy spisovnej slovenčiny a jej kodifikáciu v súhlase s úsilím Matice slovenskej a podporuje ďalší zdravý rozvoj spisovnej slovenčiny v duchu jej vnútorných zákonitostí a v súhlase s potrebami jej používateľov.

Pravdaže, v jeho jazyku sa zračí ešte vtedajšia nie pevná ustálenosť normy a neúplnosť jestvujúcej kodifikácie, pričom sa to osobitne týka neustálenej hláskovej a pravopisnej podoby najmä prevzatých a cudzích slov typu *europský*, *(ugro)finský*, *irský*, *územný rayon* a podobne. V niektorých jednotlivých prípadoch možno zistiť aj Novákov sklon k autorským osobitnostiam v lexike, v tvorení slov, v syntaxi alebo v hláskosloví. Ako jednotlivosť z tohto okruhu môžeme uviesť dôsledné upotrebovanie formy číslovky *jedon* – *nejedon* so samohláskou *o* podľa stavu v južnostredoslovenských nárečiach, hoci Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931 v slovníkovej časti predpisujú iba formu so samohláskou *e*: *jeden*. V tomto bode Ľudovít Novák akoby bol kráčal v šľapajach Samuela Cambela, ktorý v 2. vydaní svojej *Rukováti spisovnej reči slovenskej* (z roku 1902 v úprave Jozefa Škultétyho) tiež v slovníkovej časti síce uvádza obidve formy, v poradí *jeden i jedon*, ale jeho osobný autorský úzus je tiež *jedon* (porovnaj napríklad na s. 164, 165 a inde).

Túto časť našej state môžeme zhrnúť v tom zmysle, že Ľudovítovi Novákovi patrí veľká zásluha o rozvoj spisovnej slovenčiny v okruhu odbornej slovnej zásoby a vedeckej skladby, ale aj celkového budovania odborného štýlu spisovnej slovenčiny vrátane využívania istých esejistických prvkov. Jeho jazyk a štýl si zasluhuje osobitný rozbor a zhodnotenie práve so zreteľom na podmienky, v ktorých slovenský jazyk jestvoval, fungoval a vyvíjal sa v 30. rokoch 20. storočia.

3. Napokon z Novákových zásluh o všestranný rozvoj slovenskej vedy spomenieme jeho vydateľskú a redakčnú prácu. Ako referent Matice slovenskej pre teoretickú jazykovedu sa redakčne staral aj o *Sborník Matice slovenskej*, jeho jazykovednú časť, do ktorej ako autorov zapojil početných vynikajúcich jazykovedcov tých čias a ktorá aj preto mala vysokú úroveň. Tento dôležitý rozmer svojej vedeckej osobnosti ďalej rozvinul v Bratislave, kde založil a redigoval ročenku *Linguistica Slovaca*, syntetické dielo *Slovenská vlastiveda* a bol hlavným redaktorom edície spisov a časopisov

novozaloženej Slovenskej akadémie vied a umení. Touto svojou činnosťou otváral neobyčajne priaznivé publikačné možnosti novej generácii slovenských vedcov, ich vedeckému rastu, pohotovému zverejňovaniu nových vedeckých informácií a ich výmene, ako aj priaznivé podmienky na intenzívny rozvoj a postupné ustáľovanie vedeckého jazyka, najmä odbornej slovnéj zásoby patriacej viacerým vedným odborom.

Záver. Napriek zložitostiam čias a mnohým závažným životným prekážkam Ľudovít Novák zažiaril a stále žiari na slovenskom kultúrnom nebi, osobitne na vedeckom nebi ako stálica prvej veľkosti. Pri celostnom pohľade na jeho život a dielo upútava šírka jeho záujmov, komplexnosť jeho vedeckej osobnosti, hĺbka ponoru do skúmanej problematiky a metodologická dôslednosť. Bol si dobre vedomý novej epochy vo vývine európskej vedy aj nových potrieb vedy, osobitne v našich vtedajších slovenských podmienkach. Svojím životom a dielom sa stal reprezentantom a praktickým uplatňovateľom týchto nových vedeckých prúdení na Slovensku.

V slovenskej jazykovede utvoril mnohostranné dielo s trvalým odkazom ďalším generáciám bádateľov. V mnohých jazykovedných disciplínach povedal u nás základné slovo a stal sa zakladateľom viacerých nových jazykovedných disciplín na Slovensku. Tieto bohaté a diferencované bádateľské prínosy a spomínaná komplexnosť jeho vedeckej osobnosti, doteraz načrtávané čiastkovo, sú presvedčivým dôvodom na skoncipovanie monografie o živote a diele Ľudovíta Nováka. Takéto dielo je potrebné skoncipovať nielen preto, aby sme sa väčšmi priblížili k dôkladnejšiemu pochopeniu Novákovho vedeckého aj ľudského odkazu a aby sme lepšie osvetlili jeho podstatu, ale aj preto, aby tento odkaz mohli aktívne preberať a prevziať, ale aj uplatňovať nové generácie slovenských bádateľov. Tým sa istotne viďiteľne priblížime aj k tomu, čo bolo jeho celoživotným želaním a krédom. Z neobyčajnej hĺbky jeho bádateľských výsledkov, ako aj z jeho osobnostného odkazu sa stále oplatí čerpať.

LITERATÚRA

BARTEK, Henrich: Nové pravidlá slovenského pravopisu (recenzia). In: Most (Cleveland), 1954, roč. 1, č. 2, s. 35 – 39.

CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 1. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Kníhkupeckonakladateľského spolku 1902. 376 s.

Ludovít Novák. Personálna bibliografia. Zostavili F. Štraus, J. Sabol. Prešov: Štátna vedecká knižnica 1985. 127 s. (citované ako Novák, 1985).

NOVÁK, Ludovít: Jazykovedné glosy k československej otázke. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1935. 388 s.

NOVÁK, Ludovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1980. 352 s.

NOVÁK, Ludovít: Ešte raz o jazykovej normotvornej právomoci na Slovensku. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 71 – 74.

PAULINY, Eugen: Na sedemdesiatku prof. Ludovíta Nováka. In: Slovenská reč, 1978, roč. 43, č. 5, s. 292 – 295.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným a pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská (ako prácu svojej pravopisnej komisie). Praha: Štátne nakladateľstvo 1931. 364 s.

Rozhovor s prof. PhDr. Ludovítom Novákom, DrSc., jedným zo zakladateľov Slovenskej akadémie vied a umení. In: Správy Slovenskej akadémie vied, 1992, roč. 28, č. 12, s. 1 a 6 – 7. S akademikom Ludovítom Novákom sa zhováral, jeho rozprávanie zaznamenal a upravil Fedor Bartko (citované ako Novák, 1992).

TIBENSKÝ, Ján: Dejiny vedy a techniky na Slovensku. Martin: Osveta 1979. 536 s.

Charakteristika definície a jej miesto v terminologickej práci

MÁRIA BUJALKOVÁ – KATARÍNA ŽIAKOVÁ

Pri termínoch sa výrazne prejavuje kontrast uvedomenosti a neuvedomenosti, lebo termíny nevznikajú spravidla spontánne, ale uvedomene v procese poznávania a myslenia. Uvedomenosť sa prejavuje pri systemizácii termínov, ako aj pri ich používaní v odbornej komunikácii. Svedčí o nej aj osobitné metajazykové zaobchádzanie s nimi, t. j. zasahovanie do tvorby termínov a ich uštalovania na základe spolupráce jazykovedcov a príslušných odborníkov (Dolník, 2007). Odborníci i jazykovedci chcú teda skĺbiť optimálne vlastnosti termínov a špecifické potreby odbornej komunikácie. Táto komunikácia vyžaduje definované termíny, ako to explicitne vyjadruje chápanie termínu v slovenskej jazykovede — termín je pomenovanie pojmu vymedzeného definíciou a miestom v systéme pojmov daného vedného odboru. Aj v prípadoch, keď obsah pojmu u rôznych autorov alebo v rôznych vedeckých školách varíruje, definícia sa ukazuje ako *conditio sine qua non* (Masár, 1981).

Pre teóriu terminológie a terminologickú prácu sú definície veľmi dôležité preto, lebo v centre ich záujmu stoja pojmy a tie musia byť ohraničené, resp. opísané jazykovými prostriedkami (Arntz a kol., 2002).

Pri konkrétnom pomenúvacom akte sa vychádza z pojmu. „Pojem (angl. *concept*) je myšlienková forma ľudského poznania, ktorá celostným spôsobom zobrazuje nevyhnutné, podstatné a zvyčajne aj všeobecné znaky (vlastnosti a vzťahy) poznávaného predmetu. Pomocou pojmov myšlienkovovo vyčleňujeme a identifikujeme skúmané javy a odlišujeme ich tak od iných javov. Z hľadiska svojho jazykového vyjadrenia je pojem významom slova či skupiny slov.“ (Palenčár, 2003)

Vo filozofickej literatúre prevláda dynamické chápanie pojmu založené na vzťahu pojmu k jeho logickému spektru. Toto logické spektrum predstavuje množinu výpovedí, ktoré sa nepretínajú a z ktorých každá vyjadruje istú vlastnosť (Horecký, 1974a). Vo vzťahu medzi termínom a pojmom Horecký rozlišuje štyri zložky:

- pojmovú zložku (logické spektrum),
- sémantickú zložku (sémantické príznaky pojmu),
- onomaziologickú zložku (motívy pomenovania),
- onomatologickú zložku (morfémy, t. j. realizáciu pomenovania konkrétnymi slovami (Horecký, 1974b).

Onomatologická zložka sa v každom jazyku vyjadruje prostriedkami vlastnými iba danému jazyku, kým ostatné zložky, najmä pojmová zložka, majú univerzálnu platnosť. Onomaziologická zložka má pojmový, onomatologická zložka jazykový ráz. Pre praktickú terminologickú činnosť má mimoriadny význam logické spektrum pojmu, lebo uľahčuje vybrať vhodné znaky, resp. motívy pomenovania a formulovať definície (Masár, 1989).

O problematike definície v lingvistike existuje veľa prác najmä z oblasti lexikografie a teórie terminológie, ale jej význam pre lingvistiku sa dlho podceňoval, lebo sa pokladala za oblasť vyhradenú logike. Klasická, tzv. aristotelovská, definícia uvádza delenie na nadradený pojem alebo generický príznak (*genus proximum*) a špecifické obmedzujúce príznaky (*differentiae specificae*). Ide o zdanlivo ideálnu definíciu, ktorá sa v praxi všeobecnej lexikografie vždy uvádzala ako vzor. Treba však poznamenať, že nie vždy sa ukazuje ako ideálny typ, pretože nie vždy je najbližší generický termín známy, resp. cieľový adresát slovníka tento hierarchicky najbližší termín nemusí poznať (Levická, 2006).

Funkciu definície charakterizuje norma DIN 2330 takto: „Definície slúžia na to, aby vytvorili pokiaľ možno jednoznačnú súvislosť medzi pojmi a pomenovaniami. Ohraničujú pojem, pričom ho dávajú do vzťahu k inému (známemu alebo už definovanému) pojmu.“ Vyjadrené inými slovami, definícia má ako výsledok sémantickej analýzy jazykovej jednotky prispieť k formulovaniu jej významu.

Formálnu štruktúru definície Dahlbergová (1981) opisuje takto: „Definícia je rovnosť medzi „*definiendum*“ (čo má byť definované) a „*definiens*“ (ako má byť niečo definované) s cieľom presne vymedziť pochopenie definienda v každej komunikačnej situácii.“ Definícia je podľa nej „rovnica“, v ktorej na ľavej strane stojí pojem reprezentovaný pomenovaním = *definiendum*, na pravej strane je opis pojmu = *definiens*. Medzi nimi sa nachádza spájací prvok = *definitor*, ktorý ich porovnáva (spravidla dvojbodka alebo znamienko rovnosti).

Všeobecne prevládajú tvrdenia, že terminologická definícia je presnejšia, komplexnejšia a má bližšie k opisu (deskripcii) než lexikografická definícia. Je samozrejmé, že pri tvorbe terminologických definícií platia určité *obsahové a formálne požiadavky*. Z obsahových kritérií sú to najmä *jednoznačnosť a presnosť, funkčnosť* (orientácia na cieľ a oblasť platnosti definície), *pravidelná aktualizácia a zamedzenie definícií do kruhu, zameniteľnosť* (ak do textu dosadíme namiesto definienda jeho *definiens*, nemal by sa zmeniť jeho význam). Z formálnych kritérií je to *stručnosť, spisovnosť, zrozumiteľnosť* (Arntz a kol., 2002).

Teória terminológie považuje tvorbu definícií za prioritnú činnosť, ktorej cieľom je nájsť jazykové vyjadrenie pojmu. Terminologická definícia má teda za úlohu jednoznačne identifikovať pojem v rámci príslušného terminologického systému. Tento názor potvrdzujú normy ISO 704: 2000 a 1087: 2000, s ktorými sa stotožňujú viacerí terminológovia: „Definícia je výpoveď, ktorá opisuje pojem a ktorá ho v rámci istého pojmového systému umožňuje odlišiť od ostatných pojmov“.

Terminologická definícia podľa autorky M. T. Cabré (1998) opisuje pojem v pojmovom systéme istej oblasti, pričom terminologická definícia deskriptívneho typu opisuje pojem výhradne v rámci istej odbornej oblasti, a nie vzhľadom na jazykový systém.

Súhrne môžeme základné funkcie terminologickej definície vyjadriť takto:

- a) normatívna funkcia – fixovanie vzťahu termín – pojem a významu termínu,
- b) reprezentatívna funkcia – definícia zastupuje v lexikografickom diele pojem,
- c) systémovo-kognitívna funkcia – definícia určuje miesto pojmu vyjadreného termínom v pojmovom systéme (Levická, 2006).

Autorky príspevku sú spoluriešiteľkami projektu na vypracovanie ošetrovateľského výkladového slovníka, ktorý má byť výsledkom terminologickej práce širšieho kolektívu odborníkov (KEGA č. 3/5132/07). Hlavným cieľom terminologickej práce pri vypracovaní tohto slovníka je tvorba, resp. preberanie definícií od iných autorov a ich vyhodnotenie a dohoda o vymedzení pojmov na obsahovej a formálnej úrovni. Ďalej prezentujeme niekoľko príkladov definícií zo spomínaného lexikografického diela.

Najrelevantnejšie typy definícií v terminológii sú *obsahová (intenzionálna)* a *rozsahová (extenzionálna) definícia*. Ďalšie typy definícií sú veľmi variabilné a závisia od adresáta, cieľa a typu terminologickej práce (Arntz a kol., 2002). Veľa autorov ich zahŕňa pod pojem *objasnenie pojmu* či *opis pojmu*. Sager vo svojej klasifikácii terminologických definícií rozlišuje aj *encyklopedický (opisný) typ*, *ostenzívny (demonštračný) typ* a *zmiešané typy definícií* (Sager, 1990). Niektorí autori rozoznávajú ešte *funkčnú (operatívnu) definíciu*.

Obsahová definícia, nazývaná aj *analytická, intenzionálna* alebo *generická*, preberá aristotelovské definíčné princípy. Obsahová definícia má túto stavbu:

definiendum: definiens

= nadradený pojem + vymedzujúce príznaky

Ako príklad obsahovej definície uvádzame túto definíciu z nášho ošetrovateľského slovníka:

Ošetrovateľstvo je samostatná vedná disciplína, ktorá sa z hľadiska predmetu jej skúmania považuje za reálnu a humanitnú vedu a z hľadiska svojho cieľa za aplikovanú vedu.

Sager (1990) zdôrazňuje, že teória terminológie by mala uznať jedine tento druh definície, pretože len ona úplne a systematicky identifikuje pojem v rámci vedného odboru vzhľadom na všetky ostatné definície.

Rozsahová definícia, nazývaná aj *extenzionálna* alebo *enumeratívna*, uvádza v protiklade k obsahovej definícii rozsah pojmu, resp. všetky predmety patriace k pojmu. Definiendom je spravidla určitý všeobecný pojem, ktorý sa definuje vymenúvaním podradených pojmov. Terminologická prax ju pre jej neúplnosť neodporúča, ale pretože sa pomerne často kombinuje s predchádzajúcim typom, nachádzame ju aj v príručkách typu výkladového slovníka:

Multidisciplinárny tím v hospíci tvoria lekári, sestry, asistent výživy, fyzioterapeut, sociálny pracovník, herný terapeut, pedagóg, psychológ, psychiater, kňaz, členovia rodiny, priatelia, dobrovoľníci a iní.

Rozsahová definícia je menej abstraktná ako obsahová, preto možno ľahšie pochopiteľná. Svoj účel však môže splniť len vtedy, keď je počet predmetov patriacich do pojmu obmedzený, ináč by mohla stratiť svoju platnosť.

Encyklopedická definícia – je opisný typ definície, ktorá sa snaží vyčerpávajúco opísať pojem, napr.:

Kvalita života predstavuje subjektívny, dynamický ukazovateľ hodnotenia života jednotlivca. Definuje sa tak, ako ju vníma jednotlivec, t. j. je prezentovaná rôznymi komponentmi u rôznych ľudí a v rôznom čase a jej obsah sa nedá arbitrárne vymedziť. Je hodnotovo orientovaná (zdôrazňuje význam individuálnych hodnôt a preferencií), spája spokojnosť s hodnotením významu (resp. dôležitosti) a súvisí tak s uspokojovaním potrieb. Z hľadiska pohľadu na možnosti realizácie osobných plánov je definovaná ako rozdiel medzi očakávaniami, aspiráciami, ambíciami a nádejou človeka a súčasným stavom jeho života (jeho súčasnými reálnymi skúsenosťami). Dynamický charakter vyjadruje to, že v rozličných životných obdobiach a životných situáciách sa môže kvalita života značne líšiť, a teda možno hovoriť aj o jej špecifických aspektoch.

Funkčná (operatívna) definícia – často sa kombinuje s intenzionálnou definíciou. Vyjadruje vlastnosti, účel, využitie, čím vytvára väčší priestor na vyjadrenie zložitejších terminologických vzťahov, napr.:

Dotazník je metóda (nástroj) získavania empirických informácií založená na nepriamom opytovaní sa respondentov s použitím dopredu formulovaných písomných položiek. Je to metóda použiteľná na skúmanie ľudskej subjektivity. Prostredníctvom dotazníka môžeme zachytiť jedinečnosť človeka s jeho neopakovateľným vnútorným svetom.

V súčasnej terminologickej práci sa stretávame s definíciami najčastejšie na dvoch miestach – v slovníkoch a v textoch (tzv. definičný kontext). Práve tieto dva hlavné zdroje využívali tvorcovia ošetrovateľského slovníka, ktorí sa snažili pracovať s primárnymi zdrojmi, aby si takto overili status terminologickej jednotky. Na tomto mieste je potrebné uviesť, že význam určitej časti ošetrovateľských termínov stále závisí od kontextu, v ktorom sa daný termín používa (Žiaková a kol., 2008), pretože si kodifikátori nikdy nemôžu byť istí, že ten istý termín nie je v nejakej inej odbornej publikácii použitý v novom pojmovom význame. Arntz a kol. (2002) však označuje kontextovú definíciu za problematickú, vyčítajú jej najmä nepresnosť. Napriek tomu niekedy práve analýza kontextov umožňuje terminológovi zhromaždiť viacero pohľadov na jeden pojem, a tým ho ohraničiť.

Výkladový slovník týkajúci sa vedného odboru je špecifické lexikografické dielo. Spravidla má plniť úlohu kodifikačného, resp. štandardizačného diela a musí dbať na komplexnosť informácií. Vždy ide o systémovú terminologickú prácu, pretože sa spracúva terminológia vedného odboru – v našom prípade ošetrovateľstva. Skutočnosť, že ide o terminologický slovník, mala by nasvedčovať tomu, že sa tu prejavujú znaky termínu určené definíciou a miestom v konkrétnej sústave termínov. Vo výkladovom slovníku by mal byť termín v inom „prostredí“ ako v terminologickom, lebo stráca pozíciu, ktorú má v terminologickej sústave (Masár, 1984).

Základnou funkciou terminologického výkladového slovníka je určenie sémantickej a odbornej platnosti lexikálnej jednotky – termínu, ktorá má v slovníku povahu hesla (terminologického záznamu). Pretože pri termínoch má definícia štatút zásadnej informácie, každé heslo sa začína definíciou a pri väčšine termínov pokračuje bližším výkladom jeho obsahu. Pri vypracovaní terminologického výkladového slovníka sa vyskytli

- obsahové (intenzionálne) definície i výklad podobný štruktúre tejto definície,
- rozsahové (extenzionálne) definície zvyčajne doplnené iným typom definície,
- encyklopedické definície a výklad, ktorý opisuje pojem čo najširšie,
- operatívne definície a výklad pomocou funkčnej charakteristiky.

Viacerí terminografi a terminológovia považujú definíciu za najzávažnejšiu informáciu terminologického slovníka. Norma ISO 704: 2000 dokonca tvrdí, že od kvality definície závisí výsledná kvalita terminologického produktu. Bez ohľadu na nespornú váhu definície v terminologickom slovníku musíme konštatovať, že definícia nie je vždy vyčerpávajúcim zdrojom informácií o pojme a termíne. Českí lingvisti v Manuáli lexikografie (Čermák a kol., 1995) vítajú ako súčasť terminologického hesla aj encyklopedický výklad a tento postup sme využívali aj v našom slovníku.

LITERATÚRA

ARNTZ, Reiner – PICHT, Heribert – MAYER, Felix: Einführung in die Terminologiearbeit. 4. Auflage. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2002. 331 s.

CABRÉ, Maria Teresa: Terminology. Theory. Methods and Applications. Ed. J. C. Sager. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1999. 247 s.

ČERMÁK, František et al.: Manuál lexikografie. Praha: H&H 1995. 286 s.

DAHLBERG, Ingtraut: Conceptual definitions for INTERCONCEPT. In: International Classification 8, 1981, č. 1, s. 16 – 22.

DIN 2330: Begriffe und Benennungen. Allgemeine Grundsätze. Ausgabe: 1993-12.

DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. 236 s.

HORECKÝ, Ján: Základné problémy terminológie. In: Kultúra slova, 1974a, roč. 8, č. 5, s. 129 – 132.

HORECKÝ, Ján: Obsah a forma termínu. In: Kultúra slova, 1974b, roč. 8, č. 10, s. 321 – 324.

ISO 704: 2000 Terminologiearbeit – Grundlagen und Methoden.

ISO 1087: 2000 Terminologiearbeit – Begriffe – Teil 1: Terminologielehre und ihre Anwendung.

LEVICKÁ, Jana: Terminologické implikácie štruktúrnej a kontextovej analýzy francúzskej a slovenskej stavebnej lexiky. Doktorandská dizertačná práca. Bratislava: 2006. 221 s.

MASÁR, Ivan: Sémantická stránka termínu. In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. Red. J Ružička. Bratislava: Veda 1981, s. 207 – 209.

MASÁR, Ivan: Vypracúvanie definície termínu a názvu v Krátkom slovníku slovenského jazyka. In: Kultúra slova, 1984, roč.18, č. 3, s. 71 – 79.

MASÁR, Ivan: Pomocný materiál k metodike ustáľovania termínov. Organizácia a ciele terminologickej práce. In: Kultúra slova, 1989, roč. 23, č. 5, s. 132 – 144.

PALEŇČÁR, Marián: Ošetrovatel'stvo ako veda. In: Žiaková et al. Ošetrovatel'stvo – teória a vedecký výskum. 1. slov. vyd. Martin: Osveta 2003, s. 13 – 86.

SAGER, Juan Carlos: A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1990. 252 s.

ŽIAKOVÁ, Katarína – HOLMANOVÁ, Elena – ČÁP, Juraj: Problematika odbornej terminológie v ošetrovatel'stve. In: Ošetrovatel'ská diagnostika a praxe založená na dôkazoch. II. Ed. R. Bužgová – L. Síkrová. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Zdravotně sociální fakulta 2008, s. 83 – 86.

Slovák – starý Slovák

MILAN MAJTÁN

V odbornej a kultúrnej verejnosti je dobre známe, že naši slovenskí predkovia žijú na tomto území od 5. a či 6. storočia a že starí Slováci sa až do 15. storočia nazývali Slovenmi (Sloviemi). Slovo *Slovák* je zo slovenského územia, z územia susednej Moravy a z českého prostredia známe iba od 15. storočia, čo však nijako neznamená, že pred týmto časom Slováci neexistovali.

Koho, ak nie našich slovenských predkov, myslel knieža Rastislav, keď r. 862 posielal posolstvo byzantskému cisárovi Michalovi III. so žiadosťou, aby poslal na toto územie vierozvestcov, ktorí by zrozumiteľným jazykom šírili kresťanskú kultúru, keď dal napísať ono *My Slověne prosta čend*, ako sa o tom hovorí v jednej z panónsko-moravských legend, v Živote sv. Metoda:

I stalo sa v tie dni: Rastislav, knieža slovienske, so Svätoplukom poslali (poslov) z Moravy k cisárovi Michalovi, hovoriac takto: Božou milosťou zdraví sme; i prišli k nám učítelia mnohí, kresťania z Vlách i z Grécka i z Nemiec, učiac nás rozlične. Ale my Slovieni prostý ľud (sme), nuž nemáme, kto by nás vyučil v pravde a zmysel (t. j. Písma) vyložil. Tak, teda, vladyka, pošli takého muža, ktorý nám vštepi všetku pravdu (Stanislav, 1967, s. 38; Pramene, 1968, s. 237).

A koho, ak nie našich predkov, mal na mysli autor tzv. Anonymovej kroniky, notár uhorského kráľa Bela IV., keď písal o bojoch s Čechmi a nitrianskymi Slovenmi?

Qui cum velocissimo cursu venisset usque ad rivulum Turmas, ubi descendit in rivulum Nytre, viderunt habitatores illius provincie Sclavos et Boemos eis obsistere cum adiutorio ducis Boemorum.

[Tí prišli veľmi rýchlo jazdou až k rieke Tormoš, tam kde sa vlieva do rieky Nitra, a videli, že obyvatelia oných končín, Slováci a Česi, sa im za pomoci českého kniežaťa postavili na odpor.]

Alebo:

III. die Boemi et omnes Nytrienses Sclavi, videntes audatim Hungarorum et percussiones sagittarum non sufferentes, fuga lapsi sunt, et velocissimo

cursu pro defensione vite in civitatem Nitriam inclusi sunt cum magno timore.

[Na štvrtý deň však Česi a všetci nitrianski Slováci, vidiac udatnosť Maďarov (Hungarorum) a nedokážuc odolať ranám šípov, dali sa chvatne behom na útek, aby si zachránili život, a s veľkým strachom sa zavreli do mesta Nitra] (Múcska, 2000, s. 80 – 83).

A napokon: Koho, ak nie našich slovenských predkov, spomínal (slovami P. Ratkoša) český autor tzv. *Prešpurského slovníka*, keď vyčíta Slovenom/ Slovákovi, že „krivíva češtinu“ a nechcú sa ju správne naučiť. Údaj z tzv. *Prešpurského slovníka* je rozhodujúci pri posúdení pôvodného termínu pre slovenskú národnosť: *Slovenin, Slovenka, Slovene, slovenský*, pretože tu jestvuje význam termínu *Sclavus = Slovenin* spolu s termínmi *Bohemus – Čech, Moravus – Moravec, Polonus – Poliak* v užšom význame. Keď ide o zmenu tvaru *Slovenin* na *Slovák* (podobne ako pôvodné *Poľanin – Poľane* na *Poľak – Poľaci*), treba povedať, že typ tejto zmeny vznikol v pražskom kultúrnom prostredí v druhej polovici 14. stor. a na začiatku 15. stor., keď stará čeština prostredníctvom pražskej univerzity mala úlohu diplomatického i literárneho jazyka západných Slovanov, a že sa vtedy zaužíval všeobecne (Ratkoš, 1969, s. 20).

Pripomeňme, že bratislavský rukopis (známy ako *Prešpurský slovník*) vznikol niekedy koncom 14. stor. a ako jediný zo staročeských tzv. Klaretových slovníkov zachoval pôvodnú veršovú formu. V inventári knižnice Bratislavskej kapituly sa uvádzal už r. 1425 (ako č. Concion. 77).

- 11 *Vyeda sciens <h>emos rozkochane czechy Bohemos*
- 15 *Dumtaxat hemos gedyne rzeczi czeska Bohemos*
- 16 *Esse byti doctos vzene chtye volens samy solos*
- 17 *Sperno wzhrzyem Sclavos sslowyenyyn zkrziwene pravos;*
- 18 *Isti ty variant promyenygi rzecz kazie cassant;*
a potom
- 936 *Rute<n>us rusyenyyn*
- 940 *Srbyenyyn Charvatus*
- 941 *Est Slovyenyyn Sclavus, Moravec Moravus*
- 946 *Tater Taterius, chlap rusticus*
- 949 *Prazak Pragensis, hradczan Gradicensis*
- 955 *Plzak Plznensis, holomuczen Olomucensis*

956 *Vyednene Vienenses*

964 *polenyn que Polonus*

(Flajšhans, 1, 1926, s. 80, 104, 141 – podčiarkol M. M.)

V Dejinách spisovnej slovenčiny, ktoré publikoval E. Pauliny v 5. zväzku Slovenskej vlastivedy, sa jednoznačne píše, že ak sa hovorí o veľkomo-ravských Slovanoch, treba myslieť najmä na Slovákov z Nitrianskeho kniežatstva (Pauliny, 1948, s. 345).

Ako je známe, Slováci nemali pred Bernolákom, ba vlastne až po Štúra spisovný jazyk, ktorý by bol organicky vyplynul zo samotného slovenského jazyka. Slováci používali síce predtým, kým nemali vlastný spisovný jazyk, viacej spisovných jazykov, ale každý z nich bol vlastne, keď sa to presne vezme, prevzatým cudzím spisovným jazykom. Napr. staroslovienčina v 9., 10. a čiastočne aj v 11. storočí bola juhoslovanským nárečím praslovančiny, doneseným k nám sv. Konštantínom Cyrilom a sv. Metodom; čeština, ktorá bola u nás pre viaceré funkcie spisovným jazykom dokázateľne už od 15. storočia, bola spisovným jazykom susedného slovanského národa... (Pauliny, 1948, s. 327).

O tridsaťpäť rokov neskôr vo vysokoškolskej učebnici *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť* z roku 1983 potom (pod vplyvom vtedajšej ideológie) písal E. Pauliny o etniku, z ktorého sa neskôr vyvinula slovenská národnosť a neskoršie národ. O starých Slovákoch hovoril ako o našich predkoch, o predkoch dnešných Slovákov. Starých Maďarov však pokojne nazýval Maďarmi alebo starými Maďarmi:

Maďari po založení uhorského štátu prevzali do svojho jazyka celú odbornú feudálnu terminológiu, ktorá sa pred ich príchodom na tomto území tvorila (Pauliny, 1983, s. 12).

Rovnakú terminológiu použil E. Pauliny už predtým v monografii *Fonologický vývin slovenčiny* z roku 1963, no popritom tam možno nájsť aj termíny *Praslováci*, *Prastredoslováci*, *Prazápadoslováci* i *Pravýchodoslováci* (Pauliny, 1963, s. 17, 297).

Podrobne a zreteľne fakty o pomenovaniach Slovákov sprístupnil J. Doruľa v publikácii *Tri kapitoly zo života slov*, ktorá vyšla pri príležitosti bratislavského 11. medzinárodného zjazdu slavistov r. 1993. V kapitole nazvanej *Pomenovanie Slovákov* uviedol a rozobral staršie údaje a výklady až po A. Bernoláka (Doruľa, 1993, s. 7 – 23).

Poznanie, že popri mene *Slovák* existuje (staršie) pomenovanie *Slovenka*, odvodené slová *slovenský*, *Slovensko*, *slovenčina* a ďalšie (a nie *Slováčka*, *slovácky*, *Slovácko* a pod.), nie je dnes iba výsadou jazykovedcov či historikov, je to všeobecne známy fakt. Nepochopiteľné sú však rozpaky hovoriť dnes o starých Slovákoch, keď sa naši predkovia spomínajú v deviatom, desiatom a či jedenástom storočí, keď ešte v ich reči ani v reči ostatných slovanských i neslovanských národov neexistovala podoba *Slovák*, ale oni sami seba nazývali *Slovenmi* (resp. *Slověnni* = *Slovienni*) a aj susední Slovania ich takto nazývali. Veď aj slová *Maďar*, *maďarský*, *maďarčina* sa používajú v slovenčine (podobne ako v iných európskych jazykoch) iba od epochy národného obrodzenia. Zo staršej slovenčiny poznáme aj na pomenovanie príslušníka maďarského etnika (národa) iba slovo *Uhor* (aj *Uhrín*) a od neho odvodené slová *uhorský*, *po uhorsky*, *uhorčina*. Slová *Maďar*, *maďarský*, *po maďarsky*, *maďarčina* a pod. sa v slovenčine udomácnili až v 19. storočí. Prvý záznam o použití slova *Maďar* poznáme od J. Fándlyho zo 4. zväzku jeho *Dúvernej zmlúvy* z roku 1790, druhý z veršov J. Mrázika z roku 1799. Slovo *Maďarsko* sa, pochopiteľne, v slovenčine používa až od utvorenia novodobého maďarského štátneho útvaru po rozpade Uhorska, po roku 1918 (Majtán, 2003). A nikto sa nerozpakuje hovoriť dnes ani o starých Maďaroch.

Nevravíme teda nič nové, iba pripomíname to, čo je v našej odbornej a kultúrnej verejnosti iste dostatočne známe a jasné. Súčasná rozvinutá odborná terminológia neumožňuje našich slovanských predkov nazývať *Slovenmi* ani *Slovienni*. Slovo *Sloven* vypadlo z našej slovnej zásoby, ostali iba od neho odvodené slová *Slovenka*, *slovenský*, *Slovensko*, *slovenčina* a pod. Podoba *Slovienni* by zavádzala, lebo termín *starosloviennina* sa používa na označenie prvého slovanského spisovného jazyka, ktorý má južnoslovanský základ v nárečiach z okolia Solúna a ktorý na územie Veľkomoravskej ríše počas panovania kniežaťa Rastislava priniesli ako nástroj šírenia kresťanstva a kultúry Konštantín a Metod, lebo odtiaľ títo učení grécki vierozvestcovia pochádzali. Nič však nebráni tomu, aby sme našich slovanských predkov nazývali naďalej starými Slovákami.

LITERATÚRA

- DORULA, Ján: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava: Veda 1993. 152 s. ISBN 80-224-0351-2.
- FLAŠHANS, Václav: Klaret a jeho družina. 1. sv. Slovníky veršované. 2. sv. Texty glosované. Praha: Nákladem České akademie věd a umění 1926, 1928.
- MAJTÁN, Milan: Zo slovenskej etnonymie. Slová Uhor a Maďar v staršej slovenčine. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zost. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta UK – Veda 2003, s. 137 – 144. ISBN 80-224-1791-7. – Pozri aj: Slová *Uhor* a *Maďar* v staršej slovenčine. In: Slovenské národné noviny, 2002, roč. 13 (17), č. 19, s. 8.
- MÚČSKA, Vincent: Kronika anonymného notára kráľa Bela Gesta Hungarorum. Budmerice: Rak 2000. 160 s.
- PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny. In: Slovenská vlastiveda. Zv. 5. Literatúra a jazyk. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1948, s. 325 – 423.
- PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 256 s.
- PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 358 s.
- Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Ed. P. Ratkoš. 2., opravené a rozšírené vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 532 s.
- RATKOŠ, Peter: Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku. In: Slováci a ich národný vývin (Zborník materiálov z 5. zjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969, s. 7 – 40.
- STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1. Úvod a hláskoslovie. 3. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 114 – 119.
- STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. 3. zv. Texty. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967. 552 s.

KS

DISKUSIE

Gramatický rod a skloňovanie anglických názvov hudobných skupín

MARTIN OLOŠTIAK

Názvy hudobných skupín (ďalej NHS) tvoria svojráznu skupinu vlastných mien. Zaraďujeme ich medzi chrématonymá – názvy ľudských výtvorov, ktoré nie sú fixované v teréne. V zásade platí, že ak sa chce hudobná skupina či interpret presadiť vo svetovom meradle, mali by spievať po anglicky (niekoľko výnimiek, napr. Eros Ramazzotti spievajúci v taliančine, toto pravidlo len potvrdzuje). Populárna hudba sa stala jednou z prvých oblastí, kde angličtina získala nepísaný, ale všeobecne uznávaný status medzinárodného jazyka. To sa odráža aj vo fakte, že mnoho interpretov pri pomenúvaní hudobných telies volí práve anglickú jazykovú bázu. Platí to aj v kontexte slovenskej populárnej hudby (porov. napr. názvy *I.M.T. Smile, No Name, Backwards, Money Factor, Groovin' Heads, Free Faces*, ale aj starších kapiel, ako *Beatmen, Soulmen, The Buttons*). Aj z tohto dôvodu sme do Slovníka anglických vlastných mien v slovenčine (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006) zaradili nielen názvy anglických či amerických, ale aj inonárodných hudobných zoskupení (v slovníku je vyše 400 názvov). Pri výbere NHS do heslára sa preto uplatnil jazykový prístup – podstatnú úlohu zohral totiž fakt „anglickosti“ samotného názvu, nie národnej príslušnosti hudobníkov. Zaujímalo nás, či má hudobné zoskupenie jazykovo anglický názov bez ohľadu na to, či hudobníci pochádzajú napríklad z Nemecka (*Gamma Ray, Helloween*), Švédska (*Rising Faith, Lost Horizon*), Fínska (*The Black League, Let Me Dream*), Belgicka (*Last Funeral*) či z Grécka (*Less Than Human*).

Tento typ lexikálnych jednotiek, pokiaľ je nám známe, sa v slovakistike podrobnejšie neskúmal. Ide pritom o nanajvýš aktuálny súbor otázok, kto-

ré sa v súvislosti s dynamickým fungovaním NHS v komunikácii vynárajú. V tomto článku sústredíme pozornosť na čiastkovú otázku ich morfologickej adaptácie.

NHS z jazykového hľadiska predstavujú vnútorne diferencovanú a pomerne exkluzívnu skupinu pomenovaní. Za výrazné znaky možno pokladať niekoľko okolností:

Štruktúrna rozmanitosť. Zo štruktúrneho hľadiska NHS bývajú jednoslovné (*Aerosmith, Camel, Coldplay, Europe, Genesis, Portished, Queen*), dvojslovné (*Beach Boys, Deep Purple, Depeche Mode, Iron Maiden, King Crimson*), trojslovné (*Blue Öyster Cult, Electric Light Orchestra, Pet Shop Boys, Manic Street Preachers*) a viacslovné pomenovania (*Frankie Goes To Hollywood; Kool And The Gang; Tom Petty and The Heartbreakers; Dave Dee, Dozy, Beaky, Mick and Tick*). Niet tu takej jednotnosti ako pri osobných menách v podobe *rodné meno + priezvisko* (*Ian Anderson, Francis Bacon*) alebo len rodné meno (*Andrew, Dennis*), resp. priezvisko (*Foster, Maxwell*). Pri NHS teda o funkčných ekvivalentoch typu rodné meno či priezvisko nemožno uvažovať.

Na rozdiel od osobných mien, pri ktorých sa obidva funkčné členy (rodné meno aj priezvisko) zvyčajne skloňujú (pravdaže, aj v tejto skupine niektoré zostávajú neskloňné), viacslovné NHS sa buď skloňujú ako celok, teda gramatická prípona sa pripája k poslednému komponentu (*so svojim Machine Headom sa dostal do oveľa vyššej kategórie*), alebo sa neskloňujú vôbec. Uvedená tendencia sa týka najmä troj- a viacslovných názvov.

Jazyková nezvyčajnosť. Vzhľadom na veľkú jazykovú kreativitu tvorcov viacero pomenovaní je individuálne vytvorených, v porovnaní s pravidelnou angličtinou do rôznej miery upravených či deformovaných, napr. *Led Zeppelin – led* namiesto *lead* „olovený“, *Megadeth – deth* namiesto *death* „smrť“, *Def Leppard – def* namiesto *deaf* „hluchý“, *Mötörhead, Blue Öyster Cult* – slová *motor* a *oyster* sa píše bez grafémy *ö*. Porov. napr. aj NHS zo Slovenska *Ska-pra šupina* vzniklo zo slovného spojenia z *kapra šupina*, vo výslednom ortografickom zápise sa ukrýva aj názov hudobného žánru *ska* (porov. aj vysvetlenie vzniku názvu na webovej stránke skupiny: <http://www.skaprasupina.sk/> [podstránka O nás]).

Prepojenosť s apelatívami. V názvoch sa väčšinou vyskytujú slová aktuálne jestvujúce v angličtine, napr. *Mercyful Fate, Ministry, A Perfect*

Circle, Beach Boys, Camel, New Edition, preto majú k anglickým všeobecným menám (apelatívam) bližšie NHS než osobné mená či zemepisné názvy. Toto konštatovanie v zásade platí pre celú chrématonymiu, porov. napr. slovenské NHS *Banket, Konflikt, Mloci* či pomenovania inštitúcií *Národná banka Slovenska, Protimonopolný úrad Slovenskej republiky, Národná rada Slovenskej republiky*.

Všetky uvedené faktory podporujú krikľavosť, výnimočnosť, exkluzivitu anglických NHS v slovenskom kontexte. Dôsledkom tohto faktu je špecifický priebeh adaptačných procesov, ktoré sa na gramatickej úrovni prejavujú takto:

a) Snaha používateľov slovenčiny zachovať NHS v základnom tvare nom. sg.:

• Autor pri tvorení textu ponecháva názov v pozícii nezhodného prívlastku a skloňuje len nadradené podstatné meno (najčastejšie sú to slová typu *skupina, kapela, zoskupenie, združenie, formácia*): *štvrtstoročná kariéra americkej rockovej legendy Aerosmith – činnosť doomovej legendy Candlemass – s bývalým basgitaristom združenia Danzig – potom prišla EP so skupinou Johnny And The Hurricanes – hrával v skupine Road Crew – stal sa členom artrockovej kapely Yes – v role producenta sa ocitol v štúdiu s kapelou Stuck Mojo – Annie Lennox nahrala prvý album s Davom Stewartom v roku 1981 vo formácii Eurythmics*. Zhoda v rode, čísla a páde s ďalšími vetnými členmi sa potom realizuje medzi nadradeným podstatným menom a príslušným vetným členom a NHS zostáva „mimo hry“, porov.:

Pre chorobu bubeníka Uliho Kuscha musela skupina Helloween svoje turné odložiť.

• Názvy sa v texte nesklonujú, hoci ich možno skloňovať: *diskografia Amorphis* (nič však nebráni daný názov skloňovať: *diskografia Amorphisu*) – *excentrický frontman Skid Row* (namiesto *Skid Rowu*); *prvý koncert Mayhem* (namiesto *Mayhemu*); *pokúšal sa priblížiť nový materiál Hellhammer* (namiesto *Hellhammeru*); *novým bubeníkom Testament sa stal Dave Lombardo* (namiesto *Testamentu*); *po odchode Andiho Derisa do Helloween* (namiesto *Helloweenu*); *harmónia Hansen-Weikath, známa z čias, keď spolu hrali v Helloween* (namiesto *Helloweenu*).

b) Problémy pri určovaní gramatického rodu. Gramatický rod možno empiricky zistiť jednak na základe formálneho zakončenia a pomocou

realizovaného typu skloňovania, jednak pomocou syntaktického zapájania do textu: predovšetkým pomocou zhody (kongruencie) so súvzťažnými vetnými členmi, napr. *Super vynikajúci Iron Maiden Revival, ktorý už u nás hral!* – *Myslím, že práve toto je typické pre každý album, ktorý Sepultura vydala.* Veľmi často sa však súvzťažný vetný člen (sloveso alebo prídavné meno) nachádza v rodovo nevyhranenom tvare množného čísla (plurálové tvary sú menej rodovo vyhranené: porov. singulár *chlap sa hral* – *žena sa hrala* – *dieťa sa hralo* vz. plurál *chlapi sa hrali* – *ženy sa hrali* – *deti sa hrali*). Podčiarkuje sa tým fakt, že hudobnú skupinu tvorí viacero jednotlivcov: *čo sa týka amerických Faith No More* (= čo sa týka členov skupiny *Faith No More*)... – *Manowar hrali aj českú hymnu.* – *Od počiatku bolí Pearl Jam vyhľadávanou koncertnou kapelou.* – *Dublinské štúdio viacerí porovnávali s Cavern Clubom v Liverpoole, kde začínali britskí Beatles.* – *Heavy metal čerpá z odkazu legendárnych Iron Maiden.* – *Helloween sa predviedli vo veľkom štýle.* – *Legendárni The Exploited stále cestujú po svete a aj po 30 rokoch existencie majú plné hľadiská.* – *Brooklynský Life of Agony pracujú na svojom treťom albume.*

Pri sumarizácii dôvodov, prečo gramatický rod NHS z kontextu nevieme vždy jednoznačne určiť, možno konštatovať, že

- a) prejavuje sa silná tendencia k nesklonnosti aj pri takých jednotkách, ktoré možno bezproblémovo skloňovať;
- b) tvorcovia textov vo vete prisudzujú názvom hudobných skupín pozíciu nezhodných prívlastkov;
- c) dominuje kongruencia NHS so súvzťažným vetným členom v množnom čísle.

Napriek uvedeným „skeptickým“ poznámkam sa v nasledujúcej časti pokúsime aspoň načrtnúť (na základe skúmaného, iba čiastkového jazykovo-veľkého materiálu) zásady začleňovania NHS do rodových tried.

Mužský rod

Ako názvy mužského rodu možno hodnotiť:

- jednoslovné i viacslovné názvy zakončené na spoluhlásku: *Annihilator, Clawfinger, Fight, Megadeth, Slayer, Wham, Celtic Frost, The Clash, Lynyrd Skynyrd, Tangerine Dream, Judas Priest*;
- viacslovné jednotky s komponentmi typu *boys* „chlapci“, *brothers* „bratia“: *Beach Boys, Beastie Boys, Pet Shop Boys, Everly Brothers, Chemical*

Brothers, Foo Fighters, Georgia Satellites, Gipsy Kings, Long Ryders, Sofa Surfers;

- názvy (najčastejšie viacslovné) obsahujúce osobné meno mužského rodu: *Van Halen, Ugly Kid Joe, Emerson, Lake and Palmer, Frankie Goes To Hollywood, Gerry and the Peacemakers; Bob Marley & the Wailers, John Mayall and the Bluesbreakers, Tom Petty and The Heartbreakers;*

- viacslovné názvy obsahujúce internacionálny komponent, ktorý sa v slovenčine pociťuje ako jednotka mužského rodu: *Culture Club, Oyster Band, Black Sabbath, Cheap Trick, Led Zeppelin, Monochrome Set, Velvet Underground, Massive Attack.*

Jednoslovné názvy sa skloňujú podľa typu *dub*, dvojslovné názvy môžu byť nesklonné. Troj- a viacslovné názvy sa skloňujú výnimočne. Všeobecne totiž platí, že čím viac komponentov má NHS, tým menšia je pravdepodobnosť, že sa takáto jednotka bude skloňovať.

Ženský rod

Ako relatívne bezproblémový sa ukazuje ženský rod, do ktorého patria názvy zakončené na rodovo silnú samohlásku **a**: *Afura, Cinderella, Chumbawamba, Metallica, Sepultura, Gamma Ray, Poison Idea.* K ženskému rodu priradujeme aj viacslovné názvy s druhým komponentom *sisters* „sestry“, *girls* „dievčatá“ a pod.: *Pointer Sisters, Pretty Maids, Spice Girls.*

Jednoslovné názvy sa skloňujú podľa typu *žena*, viacslovné názvy zostávajú nesklonné.

Stredný rod

Do stredného rodu možno zaradiť:

- jednoslovné a viacslovné názvy zakončené na **i, í** (v grafickej podobe **y, ee, ie**): *Almighty, Obituary, Prodigy, Free, Journey, Smokie; Fun Factory, Inner City, Public Enemy, Skunk Anansie, Thin Lizzy; Front Line Assembly, The Jelly Belly;*

- jednoslovné a viacslovné názvy zakončené na **o, ou, u, ú**: *Chicago, Yazoo, Yello, The Who, No Means No;*

- viacslovné názvy, ktoré nemajú rodovo vyhranené komponenty: *Blood, Sweat & Tears; Earth, Wind and Fire; Echo and the Bunnymen; Every New Dead Ghost; Everything But the Girl; Flash and the Pan; His Name Is Alive; Hootie & The Blowfish; Middle of The Road.*

Okrem názvu *Chicago*, ktoré sa skloňuje podľa vzoru *mesto*, ostatné názvy sa nesklonujú.

Mužský + stredný rod

Do tejto skupiny, ktorá sa vyznačuje rodovou nevyhranenosťou a v rámci ktorej sa názvy nesklonujú, možno zaradiť:

- jednoslovné i viacslovné názvy zakončené na komponent **-s**, ktorý v angličtine signalizuje množné číslo (okrem jednotiek s komponentmi typu *boys*, ktoré sa zaraďujú medzi názvy mužského rodu): *Adventures, Animals, Buggles, Byrds, Cardigans, Cramps, Eagles, Equals, Eurythmics, Fugees, Inmates, Monkees, Pixies, Platters, Pretenders, Propellerheads, Searchers, Seekers, Shadows, Stranglers, Supremes, Temptations, Turtles, Ventures, Weavers, Yardbirds; Four Seasons, Lightning Seeds, Small Faces, Talking Heads; Guns N'Roses, Heavy Metal Kids, Jedi Mind Tricks, London Funk Allstars, Nine Inch Nails; Red Hot Chilly Peppers;*

- niektoré iné názvy: *Air Supply, Buffalo Springfield, Curve, General Public, Great White, Hot Chocolate, Chicken Shack, Kingdom Come, Madness, Moody Blues, Mötley Crue, Mucky Pup, Nice, R.E.M, Steeleye Span.*

V stručnosti možno zhrnúť, že anglické názvy hudobných skupín predstavujú v slovenčine exkluzívnu skupinu pomenovaní, ktoré sa vyznačujú viacerými špecifikami, okrem iného aj v oblasti morfológie (tendencia k nesklonnosti, resp. k používaniu názvov v takej syntaktickej pozícii, ktorá nevyžaduje skloňovanie). Z naznačeného vyplýva, že určovanie gramatického rodu (v úzkej nadväznosti na ohýbanie) názvov hudobných skupín je vo viacerých prípadoch problematické. Aj preto predchádzajúce poznámky majú skôr diskusný charakter a nenárokujú si na definitívne platné riešenie.

LITERATÚRA

OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha-spoločník 2006. 266 s.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (10)

RUDOLF KRAJČOVIČ

dobroč, f. (od *dobrý* príp. *-oč* ako v *hlboč*, *úboč*) priestor v okolí niečoho dobrého, výnosného (p. hes. *dobrý*). – *Dobrocha* 1393, *Dobroc* 1773, dnes *Dobroč*, obv. Lučenec (v hist. zázname konc. *-a* podľa *osada*): motiváciou vzniku názvu bolo hospodársky výnosnejšie okolie založenej obce proti málo výnosným chotárom v susedných južných krajoch (p. hes. *tuhár*; *suchá* a i.).

dobročný, -á, -é, topon. adj. (od *dobroč*, p. hes.) priestor prinášajúci prospech, výnos. – *Dobrochna* 1332, *Dobrocna* 1773, dnes *Dobročná*, časť obce Liešťany, obv. Prievidza; podnetom na vznik názvu bola baňa na zlato a lom, baňa na stavebný materiál v chotári obce.

dobrý, -á, -é, adj. dobrý, hist. statočný, vyhovujúci, prospešný a pod. (psl. *dobryjъ*, sloven. *dobrý*, stčes. *dobr* statočný, urodzený, poľ. *dobry* atď.). – *Dobra* 1323, dnes *Dobrá*, obv. Kráľovský Chlmec; názov podľa úrodného nížinného chotára (s n. v. 98 – 105 m) miestami s výskytom dobrého, vyhovujúceho stavebného materiálu, piesku. – *Dobra* 1324, *Dobra* 1431, dnes *Dobrá*, obv. Trenčín; maďar. názov obce *Jólak* vo voľnom preklade „dobré, vyhovujúce príbytky“ naznačuje, že motiváciou vzniku sloven. názvu bola lepšia, honosnejšia výstavba obydlí v založenej osade ako v okolí; obec v čase vzniku a rozvoja patrila zemanom a v 14. stor. bola v nej budova fary so sídlom dekanstva (VSO I.); to dokazuje reálnosť výkladu názvu obce.

Adjektívum *dobrá* je orientačným prívlastkom v názvoch obcí *Dobrá Niva* a *Dobrá Voda*, o nich v heslách *niva* a *voda*.

Dohňane, vlast. meno, pl. expr. ľud. živý mierne pejor. názov osadníkov, ktorí tým, že si založili osadu s pozemkom na úkor okolitých obcí, dohnali starousadlíkov v okolí do biedy; motiváciou názvu napokon mohlo byť aj

presvedčenie osadníkov v okolí, že obyvatelia, ktorí sa do ich blízkosti prisídlili, boli k tomu prinútení prísnym rozkazom panstva, čiže boli akoby prihnaní, dohnaní z iných krajov. – *Dohnanye* 1471, *Dohnany* 1504, *Dohňany* 1808, dnes *Dohňany*, obv. Púchov; obec v čase svojho vzniku a rozvoja patrila panstvu Lednica (p. hes. *dohnať*).

dohnať, verb. prihnať na určené miesto, prinútiť prísť, pren. dohnať do zúfalstva, do biedy a pod. (sloven. *dohnať*, čes. *dohnat*, pol. *dognać* atď.).

dol, f. údolie so zalesnenými svahmi alebo so svahmi porastenými trávou, preliačina (psl. *dolъ*, v sloven. náreč. *dol* dolina, priehlbina, stčes. *důl* jama, údolie, čes. *důl* baňa, údolie, pol. *dół* vykopaná jama, dolina atď.); p. hes. *Doľane*.

Doľane, vlast. meno, pl. ľud. živý názov obyvateľov s príbytkami v údolí, v doline. – *Dolan* 1773, *Dolany* 1808, dnes *Doľany*, obv. Levoča; obec vznikla v úzkej doline, ktorou preteká Doliansky potok.

Názov obce *Doľany* pri Pezinku vznikol v r. 1948 premenovaním obce *Ompítal* (*Ottontal* 1390) s prihliadnutím na časť nem. názvu *-tal*, t. j. *Tal* dolina, údolie.

dolína, f. údolie so zalesnenými svahmi alebo so svahmi porastenými trávou, krovím a pod. (od apel. *dol* príp. priestoru *-ina* ako v *rovina*). – *Dolína* 1349, *Clara Vallis appelatur*, que nomine *Dolyna vocatur* 1355, *Dolan* 1773, dnes *Doľany*, obv. Levoča, pôv. *Dolina*, názov podľa údolia jasného, často ožarovaného slnkom (porov. záznam *Clara Vallis appelatu* z r. 1355), v ktorom obec vznikla.

dor, m. niečo utvorené drením, ničéním povrchu, prenes. vychodená cesta vydrením trávy hnaním dobytky na pašu, cesta lesom odstránením lesnej dreviny, krovia, prípad. pôda získaná odstránením divého porastu zoraním a pod. (najbližšie rus. *dor* zoraná celina, v brus. *dorki* zoraný úhor, role uprostred lesa, v sloven. pôvodom blízke náreč. *zador* záder, trhlina, štrbina, stčes. *vzdora* odpor, srb., chorv. *razdor* roztržka atď.); p. hes. *zador*.

doval, m. ľud. dôval strhnutie niečoho niekam, dováľanie, Kál., p. hes. *dováľať*.

dováľať, verb. pováľať, doničiť, prenes. postrhávať riečne brehy prudkým tokom; p. hes. *dovalov*.

dovalov, -a, -o, topon. men. adj. vlastnosť niečoho, čo sa dá ľahko strhávať, zosúvať, breh rieky, potoka, pôda po svahu a pod. – *Dowalo* 1492,

Dowallowo 1773, dnes *Dovalovo*, časť Liptovského Hrádku, obv. Liptovský Mikuláš; motiváciou bolo miesto v teréne, kde sa často zosúval breh rieky Belej alebo potoka Dovalovec (od *doval* príp. miesta *-ov-ec*); časté zosuvy postihli v minulosti najmä ľavý breh rieky Belej (VSO I.).

дѡбѣ, m. dub, *Quercus* (psl. *дѡбѣ*, zachované v poľ. *dąb*, v sloven. *dub* atď.); p. hes. *dѡbovѣ*.

дѡбовѣ, -a, -o, men. adj. od *дѡб-* príp. *-ovѣ*, *-ova*, *-ovo* (psl. *дѡбовѣ*, dnes v sloven. *dubový*, *-á*, *-é*). – *Dumbo* 1262, *Dolní Dubowé* 1808, dnes *Dubová*, obv. Pezinok. – *Dombou* 1262, dnes *Dolné Dubové*, obv. Trnava. – *Feldombov* 1262, *Horní Dubowé* 1808, dnes *Horné Dubové*, obv. Trnava; názov v psl. podobe *Дѡбов-* prevzali smad'ar. strážne posádky pri strategickom prechode cez Malé Karpaty v prvej pol. 10. stor., keď v slovenčine boli ešte psl. nosovky *ѡ*, *ѣ*; v slovenskom prostredí po zmene *ѡ* na *u* v druhej pol. 10. stor. vznikla dnešná forma názvov *Dubová*, *Dubové*, pričom k názvu *Dubové* po vzniku dvoch obcí pribudli orientačné prívlastky *Dolné* a *Horné*.

дрѡб, m., hist. apel. panský, mestský, prípad. obecný strážnik (z nem. *Drabant* vojak pechoty, sloven. hist. *дрѡб* strážnik v službách mesta, panstva, stčes. *дрѡб* najatý vojak atď.); p. hes. *дрѡbsko*.

дрѡbsko, m. miesto vyhradené pre drábov, strážcov poriadku (od *дрѡб* príp. miesta *-sko*). *Drabsko* 1810, *Drabszka* 1818, dnes *Drábsko*, obv. Banská Bystrica; obec založili pre kolonistov z Oravy; motiváciou vzniku názvu mohla byť skutočnosť, že založenú osadu kolonistov istý čas strážili panskí drábi.

драга, f.; p. hes. *дрѡга*.

дрѡга, f. **драга**, f. cesta lúkou vychodená prechodom dobytka, upravená cesta štrkom alebo kladami vedúca mokrinou a pod., p. hes. *most*; (v sloven. náreč. *дрѡга*, *драга* upravená cesta, poľná cesta, chodník, dnes upravená cesta pre šport, pre dopravu a pod., stčes. *дрѡга* vychodená cesta dobytkom trávnatým porastom atď.). – *Daraag* 1309, *Drahowcze* 1773, dnes *Drahovce*, obv. Hlohovec; motiváciou vzniku názvu bola cesta vedúca od západu k strategickému brodu cez Váh, pri ktorom sa spájala s Považskou cestou; v blízkosti bola strážna základňa strážcov hraníc starého Uhorska Pečenehov (p. hes. *Pečenehovia*), to potvrdzuje strategický význam priestoru. – *Dorgo* 1458, *Dargow* 1808, *Drahov* 1948, dnes *Dargov*, obv. Sečovce, pôvodne *Dragov* (men. adj. od *драга*); názov podľa

polohy založenej osady pri dôležitej ceste smerujúcej k trhóvemu stredisku Sečovce (p. hes. *seč*).

draň, f., **draňa**, f. neúrodná zem, málo výnosný chotár (sloven. *dranica* zanedbaná, planá roľa, v sloven. náreč. *draň*, *draňa* neúrodné, zanedbané pole, SSN I., etym. blízke stčes. *dranie* vydieranie, poľ. *drań* drením vyhladená doska atď.). – *Darna* 1246, *Dranya* 1380, *Darňa* 1808, dnes *Drňa*, obv. Rimavská Sobota; názov bol motivovaný málo výnosným chotárom bez väčšieho úžitku; realnosť výkladu zvyšuje názov obecnej miestnej časti *Jalová*, čiže jalová, neúrodná.

dravec, m. dravý vták, chovaný a cvičený pre panské lovy, sokol, Falco, jastrab, *Accipiter* a i., prenes. živý ľud. názov osadníkov povinných v službách panstva alebo kráľovského dvora chovať, prípad. aj cvičiť dravé vtáčstvo, hlavne sokoly a jastraby pre panské lovy. – *villa Draucariorum*, *Drauch* 1263, *Dravec* 1520, *Drawcze* 1773, dnes *Dravce*, obv. Spišská Nová Ves; v zázname z r. 1263 je o obci priamy údaj, že je obcou dravcov (*villa Draucariorum* 1263), t. j. chovateľov a cvičiteľov sokolov alebo jastrabov. – *Daroch* 1350, *Welké Drawce* 1808, dnes *Velké Dravce*, obv. Lučenec. – *Dorauch* 1295, *Drauche* 1330, *Drawcze* 1773, dnes *Šarišské Dravce*, obv. Sabinov; názov podľa povinnosti osadníkov vykonávať rozličné služby pre panské poľovačky (p. VSO III, s. 123).

drieň, m. ker v podobe nízkeho stromu s tvrdou drevinou, *Cornus mas*; p. hes. *Drienčane*.

Drienčane, pl. vlast. meno, ľud. živý názov osadníkov bývajúcich v blízkosti drieňových krov (od *drienec* obyv. príp. *-ane*, *-jane*). – *Drenchen* 1291, *Derenchen* 1344, *Drýncány* 1808, dnes *Drienčany*, obv. Banská Bystrica; obyvatelia obce v stredoveku sa okrem poľnohospodárstva zaoberali pletením košíkov využívaním tvrdých drieňových prútov (VSO I.).

drienov, -a, -o, men. adj., to, čo má vzťah k drieňu, k drieňovému porastu. – *Drino* 1256, *Drienovo* 1773, dnes *Drienovo*, obv. Krupina; názov podľa polohy obce v čase jej založenia a rozvoja v blízkosti drieňového porastu.

driet', verb., hist. **drėti** rýchlo utekať, bežať, prenes. prudko tiecť (psl. *drėti* z *derti*, známe v morav. náreč. *dříti* utekať, *dere* uteká, poľ. *drzeć* rýchlo bežať, slovin. *dreti* bežať atď.); p. hes. *drietom*.

drietom, -a, -o, hist. men. tvar prítom. part. pasívneho od koreňa *driet-* príp. *-om*, *-ma*, *-mo* (tvorbou v sloven. blízke *vedomý*, *nevedomky* od *vedom*

a pod.). – *Drethma* 1321, *Driethoma* 1409, *Drietoma* 1786, dnes *Drietoma*, obv. Trenčín. – *Koztolna Drietoma* 1598, dnes *Kostolná-Záriečie*; názvy podľa názvu riečky *Drietoma* (s dokl. *Drethoma* 1244, ŠmVd), motivovaného rýchlym tokom najmä v horskom úseku; riečka preteká vrchovatým chotárom (s n. v. 215 – 770 m).

drch, m. niečo rozdrchané, rozhádzané (blízke sloven. *drchať* robiť neporiadok, rozhadzovať, SSN I. rozdrchaný neupravený, čes. *drchati* postrapatiť, v morav. náreč. *padrchy* rozstrapatené vlasy atď.), prenes. vrch, kopec porastený nerovnakým dreveným porastom, krikmi, stromami rozličného druhu a pod.; apel. je doložené miestnym názvom *Pod Drchom*, dnes miestna časť obce *Držkovce*, obv. Rimavská Sobota; p. hes. *dršek*.

drn, f., **drň**, f. hrubšia vrstva zeme husto prerastená nízkou trávou zmiešanou machom, mačina, prenes. neobrábaná časť chotára porastená machovitým trávnatým porastom; p. hes. *drnava*.

drnava, f., **drňava**, f. väčšia plocha zeme husto prerastená zmesou nízkej trávy a machu (od *drn*, *drň* príp. priestoru *-ava* ako v *širava*). – *Dwrnew* 1364, *Dernew* 1430, *Dernawa* 1773, dnes *Drnava*, obv. Rožňava; obec s vysokohorským chotárom (s n. v. 350 – 1225 m) vznikla ako banícka osada a obyvatelia v stredoveku sa venovali hlavne baníctvu.

dršek, m. demin. (od *drch* zdrob. príp. *-ek*) niečo rozdrchané, rozhádzané (viac v hes. *drch*), prenes. vrch, kopec porastený nerovnakým lesným porastom, krovím a pod. – *Durusk* 1243, *Dersk* 1318, *Drskowecz* 1565, *Držkowce* 1808, dnes *Držkovce*, obv. Revúca; reálnosť výkladu názvu potvrdzuje obecná miestna časť *Pod Drchom* (p. hes. *drch*); dnešný názov obce vznikol nepresnou úpravou pôvodného názvu *Drškovec* (1565) od koreňa *dršk-* od *dršek* príp. miesta *-ov-ec* v podobe *Držkovce*.

držať, verb., **držeť**, verb. držať pevne v rukách, držať pospolu, prenes. mať v držbe, mať vo vlastníctve a pod.; p. hes. *držina*.

držina, f. topon. apel. rozsiahla plocha zeme vo vlastníctve, v pevných rukách (od *držať* s príponou priestoru *-ina* ako v slovách *rovina*, *krajina*). – *Dyršine* 1296, *Dersyne* 1298, *Dersenie* 1335, *Dersenicze* 1482, *Drženice* 1773, dnes *Drženice*, obv. Levice; forma dnešného názvu obce vznikla buď z úrad. maďar. názvu *Derszenye* (od pôv. *Držina* príp. *-ica*), alebo od adj. *držen* (od hist. verb. *držeť*, známeho v češ. *držeti* a v poľ. *dzierzeć*, *dierzenie*, podobne v hluž. *dżerzeć* držať, mať vo vlastníctve); obec od svojho za-

loženia bola v držbe, vo vlastníctve zemianskej rodiny; to zvyšuje reálnosť výkladu názvu.

dub, m. mocný lesný strom, *Quercus* (p. hes. *dōbъ*). – *Dwb* 1358, *Dub* 1378 (k dokl. p. hes. *Dubovane*).

dubina, f. dubový porast, hromada dubového dreva (od *dub* hromad. príp. *-ina* ako v slove *bučina*); p. hes. *dubinný*.

dubinný, -á, -é, adj. dubový (od *dubina* adj. príp. *-ný, -ná, -né*). – *Dubynna* 1327, *Dubynna* 1352, *Dubiné* 1808, dnes *Dubinné*, obv. Bardejov; názov podľa dubového lesa v blízkosti obce v čase jej založenia a rozvoja.

Dodnes uprostred obce je chránený asi 500-ročný dub (VSO I.).

dubnica, f. plocha dubového lesa, dubovej hory (od *dub* príp. miesta *-ica*). – *Dubnycha* 1262, *Dubnicza* 1493, *Dubnicza* 1773, dnes *Dubnica nad Váhom*, obv. Ilava; pri obci archeol. objavila st. sloven. sídlisko z 10. – 11. stor.

dubnička, f. topon. demin., od *dubnica* zdrob. príp. *-ič-ka*, pričom zdrob. príp. mohla byť motivovaná menšou osadou, menším potokom a pod. (p. hes. *dubnica*). – *Dubnicha* 1389, *Dubnyczka* 1481, *Dubnička* 1808, dnes *Dubnička*, obv. Bánovce nad Bebravou; chotárom obce preteká potok *Dubnička*, preto názov obce môže byť podľa názvu potoka alebo dubový les, po ktorom sú stopy dodnes v chotári, mohol motivovať názov potoka i obce.

dubodiel, m. topon. apel. od *dub* a *diel* v prenes. význame les deliaci väčšie oblasti, kraje, prípad. zo spojenia *dubov diel* skrátením na *dubodiel* (p. hes. *diel*). – *Dubowy del* 1439, *Dwbodyel* 1493, *Dubodiel* 1598, *Dubodiel* 1773, dnes *Dubodiel*, obv. Trenčín. – *Duboudyl* 1255, *Dwbowa* 1424, dnes *Dubové*, obv. Zvolen, v horskom chotári (s n. v. 370 – 833 m) na vrchoch sú dodnes zachované dubové lesy.

dubokani, pl. ľud. živý názov osadníkov povinných v službách panstva na výzvu zabezpečovať dubové drevo; apel. zložené od *dub* a hist. slovesa *kaniti* vyzývať, vyžadovať (známe v srb., chorv. *kaniti* zameriavať sa, mieňiť, bulh. *kanja* pozývať, vyžadovať, blízke stčes. *kaniti se* získavať lichotením a pod.). – *Debokan* m. *Dubokan* 1113, úprava záznamu vzhľadom na údaj v listine *In villa Debokan est terminus quercus* 1113, CD I, 66); obec dnes nejestvuje, lokalizuje sa do oblasti na sever od Topoľčian (k tvorbe p. hes. *krškani, vozokani*).

dubov, -a, -o, hist. men. adj., dnes dubový (p. hes. *dubodiel* dokl. *Duboudyl* 1255); p. hes. *Dubovane*, *dubovica*.

dubovane, pl. vlast. meno, ľud. živý názov osadníkov bývajúcich v blízkosti dubového lesa (od *dubov-* obyv. príp. -'ane, -jane). – *Dwb* 1358, *Dub* 1378, *Horne Dubowany* 1773, dnes *Dubovany*, obv. Trnava (k záznamom *Dwb* 1358, *Dub* 1378; p. hes. *dub*). – *Kys Dwbowenke* 1532, *Dolne Dubowany* 1773, dnes *Dubovany*, obv. Trnava; záznam z r. 1532 v prepise *Dubovanka* vznikol od *Dubovan-* pripojením zdrob. príp. -ka (v maďar. *Kis Malé*).

dubovec, m. plocha dubového lesa (od *dub* príp. miesta -ov-ec) – *Doboulcha* 1336, *Dubowecz* 1773, dnes *Dubovec*, obv. Rimavská Sobota; pôv. *Dubovica* (k tvorbe p. hes. *dubovica*).

dubovica, f. topon. apel. plocha dubového lesa, pri ktorom obec v čase založenia vznikla (od *dub* príp. miesta -ov-ica). – *Dombomezew* 1278, *Dobou* 1352, *Dubowicza* 1773, dnes *Dubovica*, obv. Sabinov; vzhľadom na záznam z r. 1352 v prepise *Dubov* prípona -ica môže byť novšia podľa okolitých názvov *Brezovica* a *Červenica*; najstarší záznam je úrad. maďar. záznam v prepise *Dombomező* (*mező* pole a *domb-* kopec, kopcovitý).

dubový, -á, -é, adj. niečo, čo sa týka duba, dubový porast, dubové drevo, dubový výrobok atď. – *Dubowa Prehod dicta* 1266, *Dubowa* 1302, *Dubowa* 1773, dnes *Dubové*, obv. Turčianske Teplice (k dokl. p. hist. záznamy v heslách *dubodiel*, *dubovica*).

SKRATKY

Literatúra: CD I. – Codex diplomaticus et epistolaris I. Pripravil R. Marsina. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971.

Kál. – KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1968.

SSN I. – Slovník slovenských nárečí. I. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994.

Šm.Vd – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava a Praha 1932.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

Skratky jazykov: brus. – bieloruský, čes. – český, hluž. – hornolužický, chorv. – chorvátsky, maďar. – maďarský, morav. – moravské nárečia, náreč. – nárečie, nem. – nemecký, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, slovan. – slovenský, slovin. – slovínský, srb. – srbský, stčes. – staročeský, stará čeština.

Iné skratky: adj. – adjektívum, a i. – a iné, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, atď. – a tak ďalej, demin. – deminutívum, etym. – etymologicky, expr. – expresívne, f. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, hromad. – hromadný, konc. – koncovka, koncový, ľud. – ľudovo, ľudový, m – meter, m. – miesto, namiesto, m. – maskulínium, men. – menné adjektívum, n. v. – nadmorská výška, obv. – obvod, obyv. – obyvateľský, p. – pozri, part. – participium, peJOR. – pejoratívny, pl. – plurál, pol. – polovica, porov. – porovnaj, pôv. – pôvodný, pôvodne, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, prít. – prítomný, r. – rok, stor. – storočie, t. j. – to jest, topon. – toponymický, úrad. – úradný, úradne, verb. – verbum, zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Fúra, fuder

IVETA VALENTOVÁ

Substantívum *fúra*, prípadne aj mužský rod *fúr* (i *fôr*) sa k nám dostalo z nemčiny, podľa V. Machka (1968) z nem. slov *vuore*, *vuorman*, *Fuhre*, *Fuhrmann*, ale nachádza sa aj v iných slovanských jazykoch, napr. v češtine je *fúra*, v poľštine, v srbčine a v chorvátčine je *fura*. Slovo *fúra* môže mať niekoľko významov. Išlo o názov voza, ktorý bol určený na prevážanie ťažkých nákladov: *furmana s jednymi furami vypraviti* (Lisková 16. st.); *furugim naložil* (Liptov 1611); *carruca: fura* (LD 18. st.).

Fúra, fúr je však predovšetkým objemová miera na rozličný tovar, množstvo, ktoré sa zmestilo na vysoký voz (asi 1 priestorová siaha) alebo na nízky voz (asi 1/4 priestorovej siahly): *od gednej fury zita zadal dwa grossa* (Kremnica 1569); *geden fur wina* (Radvaň 1616); *vehes: fúra, wúz, gedného woza ťažoba* (KS 1763). Slovo *fúra* sa dnes stále v tomto význame používa, môže pritom ísť o obsah voza alebo napríklad nákladného auta. *Fúrou* nazývali aj prevoz, prepravu tovaru alebo materiálu, furmanku: (musel som) *s konmy na fur git Yanowi Mathulowi* (Topoľčany 1554); *musyl sem kus olowa dowiesti, za ten fuor dal my pan vrednik 3 f* (Ružomberok 1576); *furmanom platil od ffuru* (Zvolen 1645); *fury a odvažky musegu se k robote pocžitatj* (Belá 1779). V tom istom význame sa používalo aj odvodené slovo *furmanka*: *časom furmanku zo solou wikonawagu* (Krivá 1770); *daleka furmanka ma se (len) pri dobrych cestach rozkazaty* (Belá 1773).

V nárečiach sa *fúra* používa ako expresívne slovo na vyjadrenie veľkého množstva niečoho, hromady alebo kopy: *na jurmaku už bilo fúru ľudí, co bivali bliže* (Devínska Nová Ves); *fúra ľudí tam bola* (Košťany nad Turcom).

Adjektíva *fúrový, fúrovný* sa používali v spojeniach *fúrovné peniaze, fúrový plat* vo význame „poplatok, ktorý sa odvádza vrchnosti namiesto

poddanskej povinnosti poskytovať povoz“. Ten istý význam mali administratívne výrazy *fúrne*, *fúrové*: (poddaní) *furowati su powinni na swug naklad a peniz furownich žadnich nedawati; platu dawagi furoweho sstrnast zlatih* (Budatín 1629); *s tichto sedlakow platj každj furoweho fl 3* (Rajec 1666); *panu fararowi furove podla urbara z lichvu zlyvati* (Kráľova Lehota 1781).

Deminutívum *fúrka*: *kúpil furku drew* (Žilina 1713) znamenalo obsah malého voza, ale slovo *fúrik*, hoci má deminutívnu formu, používa sa dodnes vo význame „jednokolesový vozík s dvoma rúčkami“. Slovník slovenských nárečí uvádza aj význam „množstvo, ktoré sa zmestí do fúrika“: *navožíme štru džešec furiki* (Prešov).

Ten, kto vykonával furmanku alebo sa živil furmanstvom, čiže povozník, voziar, mohol byť aj *furman* (*forman*), *furár* zriedkavo aj *furmankár* (*formankár*): *ide forman dolinú* (RL 15. – 16. st.); *furman zapraha* (OP 1685).

Povoznícke zamestnanie, povozníctvo sa nazývalo aj *furmanstvo*: *wzal na sebga formanstwy* (Holíč 1680). *Furmanstvo* je aj synonymom pre furmanku vo význame „prevážanie nákladu s povozom“: *konye se pokazyly pre časte furmanstwy* (Horná Súča 1720).

Od slova *fúra* je odvodená aj *formanka* (*furmanka*), a to vo význame „prevážanie nákladu s povozom zväčša za peniaze“: *ket sa chodzilo na tí formanki, moc sa vistálo* (Čachtice); niekedy išlo aj o odvoz zdarma ako súčasť nevoľníckych povinností: *furmanku i pešu robotu vykonavat slubujeme* (Banská Bystrica 1775), alebo „povozníctvo, voziarstvo ako práca“: *keri konye maju, furmanku možu sebe zarobicz* (Kurov 1771).

Furmanec bol menší, ľahší voz s krátkymi rebrinami, ktorý mohol slúžiť aj ako miera: *kupil za furmanecz sena* (Krupina 1698); *otawi bilo dwa furmance dobre* (Mengusovce 1750); *šeno ňebulo do veľkeho voza, aľe do furmanca* (Studeneč); *nakošil dva furmance otavi* (Markušovce). *Furmancom* v niektorých východoslovenských nárečiach volali aj cestu, po ktorej furmani vozili náklad materiálu: *popri furmancu stal'i dakedi karčmi* (Ratvaj).

Ten, kto vykonával prácu s povozom, *furmanil* alebo *furmanoval*: *na tem koni 3 roki ffurmanili* (Bardejov 1643); *aurigare: ffurmanowat* (NP 17. st.); *vecturam facio: formanujem* (KS 1763) alebo *furmančiť* (Kálal, 1924).

Slovo *fuder* k nám preniklo takisto z nemčiny a má význam „množstvo, ktoré sa zmestí na voz, fúra“: *wezmi hrnčenu pokriewku, utluč gu w mažáry, pomiessay s tepljm krawskym mlekom, to potrebug k gednému fuder wjna*,

na tretj den bude pekné a čisté (VK 1764). G. Palkovič (1920) takisto vysvetľuje význam slova *fúra* nemeckým „*Fuder*“. U nás sa používalo skôr ojedinele, častejšie využitie malo v českom jazyku ako *fudr*: *mášli gedem fudr wjna* (Jungmann, 1839). V. Machek (1968) význam slova *fudr* vysvetľuje ako „vozový náklad“ a označuje ho za staročeské slovo, ktoré bolo prevzaté z nemčiny. Rovnaký slovný základ majú aj výrazy z českej banickej terminológie *fudrownj štola* a *fudrnost* – ulička, v ktorej sa ťaží. Termín *fudrovná štola* sa používal aj u nás (Bernolák, 1825).

Substantíva *fúra* a *fuder* sú výrazy pre objemovú mieru, množstvo, ktoré sa zmestí na jeden voz. Tieto výrazy sú synonymné so slovom *voz*, ale na rozdiel od slova *voz*, ktoré má praslovanský pôvod, prebrali sme ich z nemčiny. Najviac sa používali slová *voz* a *fúra*, a preto od nich vzniklo aj najviac odvodených slov. Výraz *fuder* sa vyskytoval len ojedinele, napríklad v tzv. Vinárskej knižke (VK) z r. 1764 s názvom *Nekteré prostrédky, skrz které wjna pry gegjch sile a wlade zdržowati se magj* od neznámeho autora.

LITERATÚRA

BERNOLÁK, Anton: Slowár Slowenski, Česko-Laťinsko-Nemecko-Uherski. Budae: 1825 – 1827.

Historický slovník slovenského jazyka. I. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991. 536 s. ISBN 80-224-0228-1.

JUNGMANN, Josef: Slownjk česko-německý. II. díl. Praha: W knjžecj arcibiskupské knihtiskárně 1839. 1032 s.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: vlastným nákladom 1924. 1012 + 104 s.

Kartotéka historického slovníka slovenského jazyka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a prepracované vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s. IABN 80-224-0750-X.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1968. 868 s.

Nárečová kartotéka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

PALKOVIČ, Georg: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. A – R. Prag: 1820. 1182 s.

RIZNER, Ľudovít Vladimír: Dialektický slovník bošácky. Rukopis z r. 1913. 949 s. Fotokópie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

Slovník slovenského jazyka. I. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 832 s.

Slovník slovenských nárečí. I. Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8

Skratky

KS – (Kamaldulský slovník.) Syllabus dictionarij latino-slavonicum, 1763. 948 s. Rkp. v Univerzitnej knižnici v Budapešti, sign. H 64.

LD – LATSNY, A.: Dictionarium cognationem seu convenientiam lingvarum: ... 1767–1798 (18. st.). 358 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign. H 10.

NP – Nomenclator pružinský. 17. st. 35 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. J 222.

OP – KOMENSKÝ, J. A.: Orbis sensualium pictus quadrilinguis. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum, pictura et nomenclaura Latina, Germanica, Hungarica et Bohemica. Levoča: S. Brewer 1685. 27, 313, 132 s. – Orbis sensualium scriptus. Svet widitedlni psany Jorius Darula, bonus homo Comitatis Turociensis. Levoča 1739. 152 s. Rkp. v LAMS v Martine, sign. MI 691.

RL – Slovenská renesančná lutna. Antológia zo slovenskej renesančnej poézie. Red. J. Minárik. Bratislava: Tatran 1982. 464 s.

VK – (Vinárska knižka.) Nekteré prostrédky, skrz které wjna pry gegjch sile a wlade zdrzowati se magj. 1764. 51 s. Rkp. v súkr. vlastníctve.

KS

ROZLIČNOSTI

Výberca, vyberač a vyberateľ

V zákone č. 68/2008 Z. z. o úhrade za služby verejnosti poskytované Slovenskou televíziou a Slovenským rozhlasom a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa používa slovo *vyberateľ*, ktoré sa neuvádza ani v Pravidlách slovenského pravopisu (2000; ďalej PSP), ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ), ani v staršom šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968; ďalej SSJ). V citovanom zákone dokonca jeden z paragrafov, a to § 10, má názov *Vyberateľ úhrady* a v odseku 1 uvedeného paragrafu je veta *Vyberateľ úhrady je spoločnosť s ručením obmedzeným založená Slovenskou televíziou a Slovenským rozhlasom*. V tejto súvislosti sme dostali otázku, aký je význam slova *vyberateľ* a či je v spisovnej slovenčine správne.

Podstatné meno *vyberateľ* je utvorené produktívnou slovotvornou príponou *-teľ*, ktorou sa tvoria názvy osôb vykonávajúcich činnosť pomenovanú v základovom slove, ktorým je spravidla nedokonavé sloveso, napr. *dodávať* – *dodávateľ*, *posudzovať* – *posudzovateľ*, *pozorovať* – *pozorovateľ*, *prijímať* – *prijímateľ*, *prispievať* – *prispievateľ*, *vkladať* – *vkladateľ* atď. a rovnako aj *vyberať* – *vyberateľ*. V kolektívnom diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989, s. 53) sa konštatuje, že takéto názvy osôb „sa často označujú ako činiteľské mená (nomina agentis)“ a že „činnostný význam čisto činiteľských mien zakončených na *-teľ* sa zvýrazňuje tým, že plný zmysel dostávajú až v spojení s ďalším určením (menom alebo príslovkovým určením)“, pričom „zachováva sa tu pôvodná väzba (s posunom akuzatív – genitív)“. Z naznačeného vyplýva, že podstatné meno *vyberateľ* je utvorené v zhode so zásadami tvorenia slov v spisovnej slovenčine. Hoci sa javí, že slovo *vyberateľ* je nové, nie je to celkom tak, lebo ho v tvare privlastňovacieho prídavného mena (porov. vetu *Na vyberateľov tanier*

teda predsa nazbieralo sa niečo „dobrovoľných príspevkov“) použila už E. Maróthy-Šoltéssová vo svojom dvojzväzkovom románe *Proti prúdu* (porov. *Sobrané spisy Eleny Maróthy Šoltéssovej*, 5. zv., 1925, s. 248).

V spisovnej slovenčine máme aj ďalšie dve podstatné mená utvorené z nedokonavého slovesa *vyberať*, ktorými sa pomenúva osoba vykonávajúca činnosť pomenovanú v odvodzovacom základe, teda vyberanie. Je to podstatné meno *vyberač* utvorené zo slovesa *vyberať* príponou *-č* a podstatné meno *výberca* utvorené zo slovesa *vyberať* príponou *-ca*. Obidve podstatné mená zachytávajú naše súčasné základné kodifikačné príručky, t. j. PSP a KSSJ, ale aj starší SSJ. V SSJ 5 (1965) sa slovo *vyberač* vysvetľuje slovami „človek, ktorý niečo vyberá“ a dokladá slovným spojením *vyberač daní*. V KSSJ sa vysvetľuje slovom *výberca*, teda vlastne synonymom, a dokladá spojeniami *vyberač príspevkov*, *vyberač za plyn*. Okrem toho sa v KSSJ pri ňom uvádza aj prechýlená podoba *vyberačka*. Slovo *vyberač* sa uvádza aj v starších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu, a to v PSP z roku 1940, v PSP z r. 1953 aj 1971, v *Praktickej príručke slovenského pravopisu* od A. Zaunera (4. vyd. z r. 1973), v *Príručke slovenského pravopisu pre školy* od J. Oravca a V. Lacu (1. vyd. z r. 1973). Zo starších slovníkov zachytávajúcich slovo *vyberač* možno ešte spomenúť *Slovenský frazeologický slovník* od Petra Trvdého z r. 1933 a *Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči* od Josefa Loosa z r. 1871, kde sa uvádza v podobe *vyberáč*. Ako zaujímavosť možno ešte uviesť, že *Noví maďarsko slovenskí a slovensko maďarskí slovník* Štefana Jančoviča z r. 1848, ktorý zachytáva slovnú zásobu slovenčiny zo štúrovského obdobia, uvádza podstatné meno *viberčík*. V PSP z r. 1931 sa v uvedenom význame uvádza podoba *výberčí*, ktorá však v slovenčine nie je správna, lebo pomenovania osôb vykonávajúcich istú činnosť sa príponou *-čí* v slovenčine netvorí. Na nevhodnosť slova *výberčí* s odkazom na správnu podobu *vyberač* upozornil už P. Trvdý v rubrike *Chybné slová a väzby, ktorým treba v slovenčine vyhýbať* v prvom ročníku *Slovenskej reči* (1932/1933, č. 8, s. 185). Podoba *výberčí* má pôvod v češtine, no uvádza sa už v citovanom Loosovom slovníku z r. 1871. J. Horecký v práci *Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov* (1971, s. 108) v tejto súvislosti konštatuje: „V staršom jazyku máme niekoľko dokladov aj na podstatné mená tvorené príponou *-čí*. Napr. *krajčí* (Zech.), *náhončí* (Záb.), *hajčí* (Kál. aj Št.), *sprievodčí* (Kál.), *podvýberčí* (SNN). U Loosa napr. *predhončí*,

vymerčí, zovčí. (...) Sú to však iba ojedinelé slová, prevzaté z češtiny.“ PSP z r. 1940 aj Zaunerova Praktická príručka slovenského pravopisu uvádzajú podobu *vyberčí* obyčajným typom písma a s hviezdíčkou, čím sa signalizuje, že ide o nesprávne slovo. SSJ 5, ktorý ju takisto zachytáva, hodnotí ju ako zastaranú.

V dokladoch z internetu sme si všimli, že pri používaní podstatného mena *vyberač* v súčasnosti nastáva aj istý významový posun a rozšírená spájateľnosť. Popri základnej spájateľnosti s podstatnými menami, v ktorých je obsiahnutý významový prvok súvisiaci priamo či nepriamo s peniazmi, napr. *vyberač cla, vyberač daní, vyberač mýta, vyberač parkovného, vyberač pokuty, vyberač poplatkov, vyberač vstupného*, uplatňuje sa aj spájateľnosť s inými podstatnými menami, napr. *vyberač arómy, vyberač farieb, vyberač vóní*. Našli sme aj spojenia *vyberač kontajnerov, vyberač schránok, motorizovaný vyberač poštových schránok*, v ktorých už nejde o všeobecný význam „kto niečo vyberá“, ale o význam „kto vyberá z niečoho“ (z kontajnerov, zo schránok). Životné podstatné meno *vyberač* sa skloňuje podľa životného vzoru *chlap*, v nominatíve množného čísla má tvar *vyberači* a v akuzatíve množného čísla tvar *vyberačov*. Novšie sa slovo *vyberač* používa aj ako neživotné podstatné meno na pomenovanie stroja, prístroja alebo nástroja na vyberanie niečoho, ako to ukazujú spojenia *vyberač siláže, vežový vyberač senáže, vyberač hrotov, vyberač ložísk, vyberač roštu, vyberač dužiny, vyberač knedlí*. Tento nový význam podstatného mena *vyberač*, vlastne gramatické homonymum, t. j. homonymum odlišujúce sa gramatickou kategóriou neživotnosti od podstatného mena *vyberač* ako životného podstatného mena, bude potrebné zachytiť v ďalších vydaniach KSSJ a PSP spolu s niektorými pádovými tvarmi, najmä s tvarom nominatívu a akuzatívu množného čísla *vyberače*, teda s tvarmi podľa neživotného vzoru *stroj*.

Podstatné meno *vyberca* prvý raz označuje SSJ 5 (1965), pričom ho vysvetľuje slovami „človek, ktorý niečo vyberá, vyberač“ a dokladá spojením *vyberca mýta*, ale hodnotí ho ako trochu zastarané. V PSP sa slovo *vyberca* prvý raz uvádza vo vydaní z r. 1991, no predtým ho už zachytáva KSSJ ako štylisticky neutrálne vo svojom prvom vydaní z r. 1987 a potom aj vo 4. vydaní z r. 2003, kde sa vysvetľuje slovami „kto vyberá (peniaze), vyberač“, dokladá spojením *vyberca poplatkov* a pri ňom sa uvádza aj prechýlená podoba *vyberkyňa*. Pri podstatnom mene *vyberca* sme na internete zachytili

takúto spájateľnosť: *výberca cla*, *výberca daní*, *výberca dlhov*, *výberca mýta*, *výberca odvodov*, *výberca parkovného*, *výberca poisťného*, *výberca poplatkov*, *výberca príspevkov*, teda všetko so slovami, v ktorých je obsiahnutý významový prvok súvisiaci s peniazmi.

Vráťme sa ešte k podstatnému menu *vyberateľ*. Ako sme už konštatovali, ide o slovo utvorené v zhode so slovotvornými zákonitosťami platnými v spisovnej slovenčine. To je dôvod, prečo ho nemožno odmietiť a nemožno odmietiť ani postup tvorcu zákona o úhrade za služby verejnosti poskytované Slovenskou televíziou a Slovenským rozhlasom, že siahol za týmto slovom. Slovo *vyberateľ* so všeobecným významom „kto niečo vyberá“ bude potrebné zachytiť vo výkladových slovníkoch a v PSP, doložiť ho niektorým zo spojení *vyberateľ poplatku* (resp. *vyberateľ poplatkov*, *vyberateľ koncesionárskych poplatkov*), *vyberateľ daní*, *vyberateľ mýta*, *vyberateľ poisťného*, *vyberateľ predplatného*, *vyberateľ úhrady*, ktoré sme zachytili na internete (na internete sme našli aj spojenia *vyberateľ darov*, *vyberateľ trasy*). Popri podstatnom mene mužského rodu *vyberateľ* zachytili sme aj prechýlenú podobu *vyberateľka*, ktorá by sa takisto mala uviesť v slovníkoch. Z dokladov na internete sa ukazuje sa, že slovo *vyberateľ* sa používa aj v oblasti bankovníctva, kde vlastne funguje ako termín na označenie toho, kto vyberá z banky istú sumu peňazí, teda kto uskutočňuje výber, a ktoré je opozitom k slovu *vkladateľ* takisto fungujúcemu ako termín.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

*Na nedožitú osemdesiatku Jozefa Jacka
(15. 3. 1928 – 2. 9. 2004)*

V marci tohto roka by sa svojho pekného okrúhleho životného jubilea – osemdesiatky – bol dožil prof. PhDr. Jozef Jacko, CSc., jeden z popredných predstaviteľov staršej generácie našej jazykovednej obce. Nedožil sa ho a hoci nás opustil už pred takmer štyrmi rokmi, spomienka na neho je stále veľmi živá, a to nielen v radoch odborníkov jazykovedcov či kolegov a spolupracovníkov pedagógov, ale aj v širšej kultúrnej verejnosti. Jozef Jacko totiž patril k tým pracovníkom na poli výskumu nášho jazyka a starostlivosti o jeho čo najlepšie fungovanie vo verejnej jazykovej komunikácii, ktorí sa svojej práci venovali s plným nasadením a entuziazmom a ktorí zároveň vo veľkej miere dbali aj o to, aby výsledkami svojej rozmanitej vedeckej a pedagogickej činnosti účinne napomáhali školskú i mimoškolskú jazykovú výchovu. Azda práve tejto okolnosti treba pripísať, že absencia jeho pravidelných pohotových reakcií na opakujúce sa, prípadne novovznikajúce chyby a rečové nepodarky vo verejných písomných i ústnych jazykových prejavoch mnohým jednoducho chýba. Zdá sa, že priestor, v ktorom sa pohyboval a ktorý vlastne celý zaplňal, bol len jeho. Ostal prázdny...

Širší pohľad na osobnosť a rozmanitú jazykovednú a pedagogickú činnosť J. Jacka v časopise Kultúra slova podala pred spomenutými štyrmi rokmi pri jeho odchode spomedzi nás (2. 9. 2004) jeho bývalá študentka a neskôr mladá kolegyňa Mária Imrichová (*Uzavrela sa životná púť prof. PhDr. Jozefa Jacka, CSc.* In: Kultúra slova, 2004, roč. 38, č. 5, s. 288 – 291) a pár rokov predtým, pri jeho sedemdesiatke, v gratulačnom jubilejnom článku viaceré jeho aktivity spomenul a zhodnotil aj jeho ďalší mladší kolega František Ruščák (*Na sedemdesiatku profesora Jozefa Jacka.* In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 2, s. 104 – 105). Preto sa pri tejto príležitosti obmedzíme len na niektoré najdôležitejšie konštatovania o jeho životných osudoch (so zámerom doplniť a spresniť doteraz uvádzané

údaje) a o jeho celkovom prínose do rozvoja našej jazykovednej práce, osobitne však zdôrazníme – vzhľadom na zameranie tohto nášho časopisu – najmä jeho činnosť v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy.

O životných osudoch J. Jacka sa ako zaujímavosť žiada pripomenúť najmä to, že v rozhodujúcej väčšine sa viažu k jeho rodnému strednému Šarišu. Obec Petrovany, ležiaca neďaleko Prešova, bola nielen jeho rodiskom (15. marca 1938), ale (s výnimkou štvorročného pobytu v Bratislave, kde v rokoch 1948 – 1952 študoval kombináciu slovenčina – história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského – vtedy ešte Slovenskej univerzity, a prvých dvoch rokov učiteľského pôsobenia na gymnáziu v zemplínskom Vranove nad Topľou) aj jeho trvalým bydliskom. Šarišská metropola Prešov (opäť s výnimkou len krátkého, trojročného pôsobenia v abovských Košiciach, kde najprv od roku 1959 dva roky prednášal na tamojšom Pedagogickom inštitúte a jeden rok vyučoval na jednej z tamojších stredných škôl pre pracujúcich) bola zasa jeho celoživotným pôsobiskom. Viac ako štyri desiatky rokov pracoval v tomto meste na tom istom type vysokoškolského pracoviska – katedre slovenského jazyka a literatúry –, ibaže na viacerých fakultách: na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej (v rokoch 1954 – 1959), na Pedagogickom inštitúte (od roku 1962), na Pedagogickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (od roku 1964) a na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity (1997 – 2002). Teda Šarišan, východniar svojim pôvodom i miestami pôsobenia, no nie regionálnym ohraničením, zacielením a významom svojej práce. Jozef Jacko mal vždy na pamäti celoslovenský jazykový kontext – predmetom jeho vedeckého záujmu bola vždy spisovná slovenčina ako najdôležitejšia forma slovenského národného jazyka, jej normy a fungovanie na celom slovenskom štátnom území.

Záber jazykovednej činnosti J. Jacka bol značne široký. Venoval sa veľkému okruhu otázok gramatickej stavby jazyka, lexikológie, derivatológie, jazykovej kultúry, jazykovej výchovy, teórie vyučovania spisovnej slovenčiny a onomastiky. Spracované výsledky svojich výskumov publikoval v množstve vedeckých štúdií a odborných článkov v odborných periodikách (*Slovenský jazyk a literatúra v škole*, *Slovenská reč*, *Kultúra slova* a i.), popularizačných článkov v dennej tlači a úspešne ich využil aj v rade odborných knižných prác, ktorých je autorom alebo spoluautorom. Veľkej pozornosti najmä študentov sa tešila napríklad jeho monografia *Slovenská*

morfológia v škole, svoju veľkú pozitívnu úlohu v odbornom-metodickej príprave budúcich učiteľov slovenčinárov zohrala práca *Teória vyučovania slovenského jazyka*, ktorej bol spoluautorom, podobný význam možno pripísať aj vysokoškolskej učebnici *Slovenský jazyk a sloh pre poslucháčov učiteľstva I. stupňa základnej školy*, autorsky spolupracoval na príprave viacerých ďalších učebníc, a to pre tzv. druhý stupeň základných škôl a pre stredné školy, a podieľal sa aj na príprave niekoľkých experimentálnych učebníc slovenského jazyka a učebníc slovenčiny pre nevidiacich.

J. Jacko nesporne patril k našim najvytrvalejším popularizátorom vedeckých poznatkov o našom jazyku v širšej kultúrnej verejnosti. Na stránkach mnohých denníkov publikoval a aj pre potreby rozhlasového vysielania napísal desiatky, ba stovky väčších i kratších odborne fundovaných a metodicky premyslených príspevkov týkajúcich sa širokého spektra otázok narušania noriem spisovnej slovenčiny v rôznych sférach jej používania (s veľkou obľubou najmä z oblasti tvorenia zemepisných názvov a obyvateľských mien). V týchto drobných jazykovedných žánroch nielen poukazoval na výskyt mnohých neželateľných jazykových prehreškov, ale vzácne trepezlivo a so zmyslom pre psychologický rozmer jazykovej kritiky (naozajstný *jazykový demokrat* – M. Imrichová) aj vysvetľoval v nich príčiny analyzovaných chýb a k tomu ešte aj upozorňoval na spôsoby a možnosti ich eliminácie. Podnety a materiál pre tieto svoje príspevky J. Jacko získaval pravidelným sledovaním jazykovej praxe v jej najrôznejších oblastiach. Systematickosť, vytrvalosť a dôslednosť, s akou to robil (naozajstný *rekognoskant slovenského, sociálne podmieneného jazykového makrorajónu* – F. Ruščák), možno označiť za priam výnimočnú.

Hlbokú brázdou J. Jacko vyoral aj na poli vysokoškolskej prípravy budúcich učiteľov slovenčinárov. Svojou náročnou odbornom-metodickej, no zároveň ľudsky prístupnou učiteľskou činnosťou za takmer polstoročie sa aktívne podieľal na výchove stoviek, ba tisícok študentov (najmä z východnej, čiastočne aj z ostatných častí Slovenska), budúcich pracovníkov v oblasti školského vzdelávania a školskej jazykovej výchovy. Mnohí v ňom – v jeho pracovitosti, vytrvalosti, úprimnosti, bezprostrednosti, láskavosti, optimizme a ďalších osobných vlastnostiach – videli svoj nasledovaniahodný vzor. Iste oprávnené a zaslúžené.

Ladislav Bartko

Životné jubileum PhDr. Sibyly Mislovičovej

Nechce sa ani veriť, že naša kolegyňa a výkonná redaktorka časopisu Kultúra slova PhDr. Sibyla Mislovičová sa dožila už svojho prvého okrúhleho životného jubilea, ktoré si zvyčajne pripomíname pri ľuďoch, ktorí sa svojou prácou a angažovanosťou dostali do povedomia nielen užších odborných kruhov, ale aj širšej odbornej a laickej verejnosti. S. Mislovičová (nar. 30. 6. 1958) po absolvovaní vysokoškolského štúdia v odbore slovenský jazyk – poľský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1978 – 1982) a po krátkom pôsobení ako učiteľky na základnej škole v Bratislave-Petržalke prišla v roku 1985 do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Naša jubilantka po príchode do ústavu začala pracovať v oddelení spisovného jazyka. Hneď od začiatku sa aktívne zapojila do publikačnej činnosti v dennej a periodickej tlači. Je možno príznačné, že prvé dva príspevky majú v názve meno *Ludovít Štúr* (*Osobnosť Ludovíta Štúra*. – Nedeľná Pravda, 1986, roč. 19, č. 1; *Ludovít Štúr a spisovná slovenčina*. – Nedeľná Pravda, 1986, roč. 19, č. 2), akoby sa tým predurčil aj jej odborný záujem, a to spisovná slovenčina, najmä jej slovná zásoba, a jazyková kultúra. Pravda, nemožno obísť ani sociolingvistiku, ktorej sa takisto venovala. Tieto bádateľské záujmy prispeli k tomu, že sa stala členkou autorského kolektívu diela *Dynamika slovnnej zásoby súčasnej slovenčiny*, ktoré vyšlo v roku 1989 a do ktorého pripravila kapitolu o názvoch nástrojov a prostriedkov. Veľký odborný záujem o jazykovú kultúru viedol k tomu, že v druhej polovici deväťdesiatych rokoch prešla do oddelenia jazykovej kultúry JÚLŠ SAV. S. Mislovičová od začiatku prejavovala záujem aj o jazyk a jazykové prejavy redaktorov a moderátorov najmä v elektronických médiách, ale aj o jazyk redaktorov printových médií. Prvý text s touto problematikou publikovala už v r. 1988 v časopise Kultúra slova v spoluautorstve s Mirou Nábělkovou pod názvom *Jazykový aspekt moderovaného programu*. V ďalších príspevkoch sa venovala osobitostiam jazyka športových redaktorov (1993), špecifikám športových komentátorov v televízii (1994), jazyku na vlnách éteru (1995), jazykovým postojom športových publicistov (1995), jazyku ako pracovnému nástroju vzhľadom na profesionálnych používateľov jazyka v Slovenskom rozhlase (2000). Z tohto záujmu vyplynula aj úzka spolupráca so Slovenskou televíziou a so Slovenským rozhlasom pri skvalitňovaní

úrovne jazykových prejavov redaktorov a moderátorov a v súčasnosti najmä so Slovenským syndikátom novinárov pri vedení jazykových seminárov pre novinárov a publicistov, ako aj pravidelne piatkové rozhovory o jazyku v Slovenskom rozhlase.

Pri výskume slovnjej zásoby osobitnú pozornosť S. Mislovičovej pýtali najmä slová, ktoré sa do slovnjej zásoby dostávajú z iných jazykov, predovšetkým z angličtiny. Potvrdzujú to aj príspevky ako *Čo je to dressing?*; *Čo je super?*; *Snack-bar*; *Vizáž – vizážista*; *O preberaní cudzích slov*; *Oblubujete pizzu?*; *Fitnesscentrum a fitklub*; *Cudzí výraz cheerleaders máme v slovenčine čím nahradit?*; *Názvy súvisiace s elektronickou poštou a s inými spôsobmi posielania písomných správ*; *Niektoré názvy súvisiace s mobilnou komunikáciou* atď.

Nemožno nespomenúť redakčnú činnosť S. Mislovičovej. Od roku 1994 sa stala členkou redakčnej rady časopisu Kultúra slova a od roku 1995 jej výkonnou redaktorkou, v rokoch 1994 a 1995 externe redigovala jazykovú rubriku *Z nášho jazyka*, ktorá vychádzala v Nedeľnej Pravde, zredigovala viacero zborníkov z vedeckých podujatí. Okrem iných zborníkov zredigovala aj zborník resumé z vystúpení na 11. medzinárodnom zjazde slavistov, ktorý sa konal v Bratislave r. 1993.

Veľmi náročná a zodpovedná je účasť S. Mislovičovej na vedecko-organizačnej činnosti Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Od začiatku deväťdesiatych rokov má na starosti administratívne a organizačné zabezpečovanie grantových projektov v ústave, od roku 1999 dodnes je vedeckou tajomníčkou ústavu. Okrem toho sa zapájala do pedagogického procesu na slovenských univerzitách, na Trnavskej univerzite a na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde viedla semináre z poľského jazyka, ale aj v ďalších vzdelávacích inštitúciách, kde viedla semináre zo štylistiky. V súčasnosti vyučuje na Fakulte masmédií Bratislavskej vysokej školy práva a budúcich moderátorov vychováva v Inštitúte modernej komunikácie. Tu možno spomenúť aj zapájanie sa jubilantky do prekladateľskej činnosti, predovšetkým z poľštiny.

V závere nášho krátkeho pripomenutia nemôžeme obísť osobnostné vlastnosti našej jubilantky. S. Mislovičová patrí k tým ľuďom, ktorí majú priateľský vzťah ku každému, ktorí pomôžu každému, kto pomoc potrebuje, ktorí neodmietnu nikoho, kto o pomoc požiada. Nazdávame sa, že to nie je len osobná skúsenosť autora týchto riadkov ako jedného z blízkych spolu-

pracovníkov, ale že to platí všeobecne. Možno aj to je príčina, že sa na jej plecía valí priveľa úloh a pracovných povinností, ktoré jej potom uberajú sily pri ďalšom vedeckom raste.

Pri okrúhľom životnom jubileu želáme Sibyle Mislovičovej v mene redakcie časopisu Kultúra slova, v mene všetkých kolegýň a kolegov z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ale aj v mene tých, ktorým podáva pomocnú ruku pri vnikaní do tajov spisovnej slovenčiny, najmä pevné zdravie, stále veselú myseľ, dobrú pohodu a splnenie osobných aj tých tajných či najtajnejších želaní.

Matej Považaj

Vyšla moderná príručka slovenčiny

[OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: *Slovenský jazyk. Krok za krokom k maturite*. Bratislava: Fragment 2007. 192 s.]

V slovenskej jazykovede vyšlo niekoľko príručiek, ktorých cieľom je zachytiť čo najširšiu problematiku jednotlivých rovín jazyka. Väčšina z nich sa však orientuje na učebnú látku základných škôl alebo sú zamerané len na pravopis. Začiatkom minulého roka vyšla nová príručka pre maturantov a študentov, ktorí sa pripravujú na prijímacie skúšky zo slovenského jazyka na vysoké školy. Autormi sú jazykovedci M. Ološtiak a L. Gianitsová-Ološtiaková, ktorí majú niekoľkoročné cenné skúsenosti v oblasti vyučovania slovenského jazyka na viacerých slovenských univerzitách.

Už pri pohľade na obálku knižky možno predpokladať, že máme v rukách modernú učebnicu slovenského jazyka. A je to tak. Jej grafické spracovanie iste upúta najmä mladých, lebo pripomína prostredie počítačových programov. Stránky príručky sú farebne ladené tak, aby celá publikácia bola pestrá a aby pritom nenarúšala čitateľovu pozornosť; podarilo sa v nej vkusne zladiť odtiene zelenej farby. Pri výklade náročnejšej látky sú použité názorné pomôcky – obrázky, schémy, tabuľky a pod., pomocou ktorých sa obsah stáva ľahko čitateľný a prehľadný. Stránky príručky zároveň sprevá-

dza vtípná postavička, ktorá predstavuje odkazy, zaujímavosti, vysvetlivky a stručné ťaháky.

Učebnica podáva široký záber z každej roviny jazykového systému. Autori ju rozčlenili z hľadiska obsahovej náplne na 10 tematických celkov, v ktorých sa pozornosť venuje všeobecným poznatkom o jazyku, jazykom sveta, vývinu a dejinám slovenčiny, fonetike a fonológii, pravopisu, lexicológii, morfológii, syntaxi, štylistike, metódam získavania a spracovania informácií a tvorbe odborného textu (SOČ).

Prvé tri kapitoly predstavujú samotný jazyk z rozličných hľadísk. Všeobecnú charakteristiku jazyka so zreteľom na znakovosť, systém v jazyku a jeho funkcie, ako aj na jazykovú komunikáciu a vzťah jazyk – reč a jazyk – myslenie zachytáva prvá kapitola. Nájdeme v nej stručné a výstižné charakteristiky a definície základných lingvistických termínov, ako sú kodifikácia, norma, úzus; spisovný jazyk, štandard, subštandard, dialekt a pod. V druhej kapitole autori zaraďujú slovenčinu medzi ostatné jazyky sveta na základe genetickej a typologickej klasifikácie jazykov a načrtávajú historický vývin slovenčiny – od indoeurópciny, cez praslovančinu, z ktorej sa postupne vyvinuli jednotlivé slovanské jazyky. Osobitnú pozornosť venujú základným rozdielom medzi slovenčinou a češtinou – v hláskosloví, lexike aj gramatike. Tretiu kapitolu tvorí historický vývin slovenčiny, a to od obdobia sťahovania národov až po súčasnosť.

Ďalšie kapitoly príručky sú koncipované podľa jednotlivých rovín jazykového systému – od fonetiky po štylistiku.

V časti o fonetike nájdeme napr. pravidlá slovenskej fonetickej transkripcie, klasifikáciu slovenských hlások, opis systematiky znelostnej asimilácie a hláskových alternácií. Autori osobitnú pozornosť venovali pravidlu o rytmickom krátení a komplexne spracovali problematiku prozodických vlastností slovenčiny. V časti o výslovnosti spoluhláskových skupín by bolo azda vhodné spomenúť aj výslovnosť spoluhláskových skupín, ktoré sa nezjednodušujú, napr. v slovách *vlastne*, *šťastný*, *prázdny*, *dáždnik* a pod.

Ucelený charakter príručky sa zachováva aj v kapitole *Ortografia*, ktorá je spracovaná podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu (2000). Kľúčovou témou sú v nej otázky slovenského pravopisu: písanie *i/i*, *y/y*, písanie slov osobitne a spolu, písanie veľkých písmen, interpunkcie atď.

V ďalšej kapitole *Lexikológia* autori predstavujú slovnú zásobu slovenčiny, jej vlastnosti a štruktúru. Neodlučiteľnou časťou náuky o slovnej zásobe je sémantika – náuka o význame. Z tohto hľadiska možno slová členiť na jednovýznamové a viacvýznamové. V knižke sa priestor venuje aj známym systémovým vzťahom medzi lexémami, ako sú synonymia, homonymia, antonymia a paronymia, ale aj viacslovným jednotkám – združeným pomenovaniam a frazémam. Čitateľ sa môže zoznámiť aj s jednotlivými typmi frazeologických jednotiek. Veľmi prehľadne je spracovaná aj slovtvorba – zrozumiteľne sa tu objasňuje proces vzniku jednoslovných pomenovaní zmenou morfeematickej štruktúry už jestvujúceho slova alebo slovného spojenia a nechýba výklad o spôsoboch tvorenia slov. Samozrejme, autori nezabudli na členenie slovnej zásoby z rozličných hľadísk. Pred praktickou časťou tejto kapitoly nám približujú jednotlivé typy slovníkov.

Pomocou prehľadných ukážok sa každý môže pohodlne naučiť analyzovať morfeematickú štruktúru slov a slovných spojení – ponúka to kapitola *Morfológia (tvaroslovie)*. Okrem toho sa v nej možno dočítať o jednotlivých podrobne spracovaných slovných druhoch a gramatických kategóriách. Čitateľ tu nájde odpoveď azda na každú otázku, ktorá sa dotýka morfológie. Napr. slovesá sú spracované takmer na 8 stranách – cez ich rozdelenie, gramatické kategórie, vid, rod až po intenciu, valenciu a časovanie slovies.

Syntax (skladbu) autori spracovali podľa klasického členenia – na syntagmatiku, vetnú, polovetnú, súvetnú a textovú syntax. Od elementárnych prostriedkov syntaxe – vetných členov, základných syntagmatických vzťahov, cez typy jednoduchých viet a polopredikatívnych konštrukcií sa problematika rozvíja až po jednotlivé typy zložených súvetí. Vrcholom štúdia o syntaxi by malo byť zvládnutie komplexného rozboru vety, ktorý sa predstavuje v závere kapitoly. Z hľadiska jazykovej kultúry autori upozorňujú na chyby a nepravidelnosti vo vetnej stavbe, napr. na nesprávnu väzbu *rozumieť niečo* namiesto spisovnej väzby *rozumieť niečomu* a pod.

Štylistika ako náuka o funkčnom využívaní jazykových prostriedkov v porozumívaní tvorí ďalšiu samostatnú časť príručky. Čitateľ sa tu dozvie napr. o tom, čo vplyva na výslednú podobu prejavu, aké slohové (štylistické) postupy sa v slovenčine môžu uplatniť a ako členíme štýly a ich žánre v slovenčine.

Ostatná kapitola má byť návodom, ako získať a spracovať informácie z dostupných zdrojov pri koncipovaní rozličných odborných prác. Zdrojmi

informácií môžu byť primárne pramene (tie, ktoré sú originálne, nespracované, napr. odborné knihy, časopisy, prednášky, rozhlas, televízia a pod.), sekundárne pramene (tie, ktoré sú spracované, napr. katalógy, recenzie, kritiky, anotácie a pod.) a terciárne pramene (bibliografie a rešerše). Autori uvádzajú (s. 175), že pri spracúvaní informácií z odbornej literatúry možno využiť niektoré z útvarov, ako sú poznámky v knihe, osnovy, konspekty, výpisky a pod. Pri koncipovaní odbornej práce netreba zabudnúť na jej prípravnú časť – vtedy je dôležité zväžiť, či problematika, o ktorej chceme písať, je zaujímavá a zároveň zvládnuteľná. Súčasne si treba vyhotoviť časový harmonogram a osnovu práce. V knižke ďalej nájdeme aj iné činnosti potrebné pri výskume, tvorbe, ale aj pri prezentácii a obhajobe práce, dokonca aj inštrukcie, ako by mala práca vyzerat' z formálneho hľadiska. Čitateľ sa teda dozvie, aký je štandard napr. v číslovaní strán, kapitol, podkapitol, odsekov; aký rozsah by mala mať daná práca a pod. Žiakom a študentom pri písaní rozličných odborných prác však robí veľké problémy otázka, ako parafrázovať alebo citovať rozličné pramene. Príručka osvetľuje aj túto problematiku, pričom autori sa opierali o normu STN ISO 690, ktorá korešponduje aj s Pravidlami slovenského pravopisu (2000) a uplatňuje sa vo väčšine vedných odborov, nevynímajúc lingvistiku.

Každú kapitolu príručky dopĺňajú praktické cvičenia. Po ich úspešnom vyriešení možno pokladať preberanú učebnú látku za zvládnutú. Riešenia úloh sú vyčlenené v osobitnej kapitole v závere knižky. A napokon, vo všetkých dobrých, prehľadne napísaných príručkách nesmie chýbať register – ten zaradili autori na ostatné tri strany.

Slovenský jazyk – Krok za krokom k maturite je moderná príručka nielen svojím vzhľadom, ale aj obsahom. Nájdeme v nej prehľadne zhrnuté celé stredoškolské učivo zo slovenského jazyka. Po jej preštudovaní by maturantov a záujemcov o vysokoškolské štúdium na prijímacích skúškach nemala prekvapiť nijaká otázka zo slovenčiny. Uvedenú príručku možno odporúčať ako učebnú pomôcku žiakom, učiteľom, ale aj náročnejším používateľom slovenského jazyka.

Lubomír Rendár

Pri prameňoch národného obrodenia

[Anton Bernolák – bernolákovci – bernolákovská epocha. Bratislava: Bernolákova spoločnosť 2007. 172 s.]

Zborník prác s tematikou Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny a ideových, kultúrnych a širších spoločenských súvislostí Bernolákovho kodifikačného kroku zahŕňa príspevky prednesené na vedeckej konferencii konanej 12. – 13. decembra 2007 v Bratislave pri príležitosti 220. výročia Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Texty v zborníku sú rozčlenené do troch tematických okruhov:

1. Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny;
2. Anton Bernolák a bernolákovci;
3. Kultúrne a spoločenské podmienky kodifikácie a uplatnenie bernolákovčiny v živote slovenskej spoločnosti.

Príspevky patriace do prvého tematického okruhu sa dotýkajú Bernolákovho kodifikačného aktu v jeho dobovom začlenení a okrem toho niektorých špecifických stránok Bernolákovej kodifikácie na pozadí celkového obrazu prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Texty zaradené do druhej a tretej tematickej skupiny majú prevažne kultúrnohistorický alebo literárnohistorický ráz.

V úvodnom príhovore arcibiskup Ján Sokol upozorňuje na problémy, ktoré sa ostro prejavujú práve v súčasnosti, najmä na nedostatok národného povedomia v slovenskej spoločnosti a na potrebu pestovať zdravé národné sebavedomie v podmienkach európskeho integračného procesu. Po úvodnom slove vedeckého redaktora publikácie Jána Kačalu autorka prvej štúdie Katarína Habovštiaková hodnotí Bernolákovo uzákonenie spisovnej slovenčiny ako historický medzník v dejinách slovenského jazyka, konštatuje, že hoci štúrovci neprijali Bernolákovu podobu spisovného jazyka, predsa sa postavili k Bernolákovmu jazykovednému dielu kladne, lebo pochopili dejinnú nevyhnutnosť Bernolákovej spisovnej slovenčiny vo vývine slovenského spisovného jazyka. „Cítili sa dovŕšiteľmi Bernolákovho diela“ (s. 10). Ďalej autorka uvádza mená vedcov, ktorí prispeli k prehĺbeniu poznatkov o Bernolákovci a o spisovateľoch tzv. Bernolákovej školy, opisuje jazykovú situáciu v predspisovnom období, objasňuje Bernolákovu kodifikáciu

z jazykovedného hľadiska, potom uplatnenie bernolákovčiny v literatúre a v školách a napokon vplyv bernolákovčiny na ďalší vývin slovenského jazyka. Celkom na záver uvádza bohatú literatúru k tejto téme.

Ján Kačala vo svojej štúdiu *Anton Bernolák v dejinách spisovnej slovenčiny* rozvádza niektoré body Bernolákovho kodifikačného kroku, ktoré sa pokladajú za ústredné: výber kodifikačného základu, vnesenie niektorých stredoslovenských systémových prvkov, sformovanie racionálnej a jednoduchšej pravopisnej sústavy, komplexnosť Bernolákovskej kodifikácie, t. j., že zahŕňa zvukovú podobu, gramatickú stavbu, tvorenie slov a slovnú zásobu, ako aj pravopis – tým je ako dielo jednotlivca neprekonaná podnes. Ďalej autor pripomína utvorenie významnej časti slovenského literárneho dedičstva, osobitne básnického diela Jána Hollého, napokon organizačné zabezpečenie kodifikačného kroku vydávaním a rozširovaním kníh, utvorením Slovenského učeného tovaríšstva a ďalšími krokmi. Na záver autor vyzdvihuje historické prvenstvá Antona Bernoláka: je tvorcom prvej kodifikovanej národnej reči Slovákov, prvej slovenskej gramatiky, prvého veľkého slovenského prekladového slovníka a napokon aj racionálnej a jednoduchšej pravopisnej sústavy spisovnej slovenčiny, na ktorú nadviazal Ľudovít Štúr.

Ján Sabol sa v nasledujúcej štúdiu zameril na skutočnosť, že Bernolák pred svojím historickým počínom stál na krížnych cestách dvoch základných koncepcií kodifikácie: analogistickej a anomalistickej. Totiž jednou z prirodzených daností jazykového systému je na jednej strane tendencia k usporiadanosti, pravidelnosti..., teda aj k analógii, na druhej strane tendencia k neusporiadanosti, nepravidelnosti..., teda aj k anomálii jeho prvkov i vzťahov medzi nimi. Úvahám o týchto tendenciách a o východiskách z protikladov autor venuje svoju štúdiu doplnenú pozoruhodným zoznamom literatúry. Marianna Sedláková skúma lingvistické a sociologické aspekty kodifikácie Bernolákovskej slovenčiny. Katarína Pekáriková poukazuje na význam frazeológie na ceste od kultúrnej západoslovenčiny k Bernolákovskej kodifikácii, pritom na početných príkladoch uvádza lexikálne zmeny vo frazeologickej jednotke, ktoré výraznejšie nezasahujú do jej významu. Šimon Ondruš na záver prvého tematického okruhu porovnáva Bernolákovu slovenčinu so spišskou slovenčinou konca 18. storočia, pričom využíva text súkromného listu zo Spišskej Novej Vsi z roku 1783.

V úvodnom príspevku druhého tematického okruhu pod názvom *Kodifikátor národného komunikačného priestoru Slovenska* Jozef Darmo sugestívne podáva výklad úlohy a významu bernolákovskej generácie, ktorá utvorila predpoklady pre novodobý vývin slovenského národa. Autor vysoko vyzdvihuje dielo Bernoláka a Hollého – duchovných pilierov národného pohybu a nekompromisne kritizuje súčasné generácie, ktoré nepochopili filozofický a mravný odkaz bernolákovskej inteligencie. Helena Gabčová sa zacieli-la na roky štúdia Antona Bernoláka, na osobné a ideové vplyvy na jeho formáciu. Michal Eliáš v príspevku *Z rukopisnej tvorby bernolákovcov* upozorňuje na doteraz málo známe alebo aj neznáme prekladové práce bernolákovcov, na bernolákovskú poéziu, prozaickú tvorbu, divadelné hry, historické práce, 9-zväzkový latinský encyklopedický slovník – rukopis Hieronyma Néceiho, jazykovedné práce a náboženskú literatúru. Autor zdôrazňuje potrebu komplexného prieskumu fondov knižníc, archívov a múzeí v záujme utvorenia úplnejšieho obrazu o bernolákovskej literatúre.

Roman Gerši v príspevku *Bernolákovci v Oponiciach* predstavuje čitateľovi piatich bernolákovských kňazov, ktorí pôsobili v Oponiciach: kanonika, zakladajúceho člena Slovenského učeného tovarišstva a horlivého podporovateľa bernolákovského hnutia Juraja Hollého (1760 – 1818), významného člena Slovenského učeného tovarišstva, ktorý spolupracoval na Bernolákovskej Dizertácii, Antona Kubicu (1762 – 1803), ďalej Jozefa Komlóšiho (1765 – 1821), Antona Dziana (1758 – 1810) a Petra Valachyho (1768 – 1845). Na záver autor pripomína, že bernolákovskí kňazi boli nielen dobrými pastiermi svojich farníkov, ale šírili aj zdravotnícku osvetu a učili ľudí hospodáriť.

Na záver druhého tematického okruhu Mária Hlavatá v príspevku *Jozef Ščasný – staviteľ mosta* po netradičnom úvode vyzdvihuje vplyv bratislavského generálneho seminára na kňazský dorast, ktorý mal pôsobiť medzi ľuďom v začiatkovej fáze národného obrodzenia. Jozef Ščasný, podľa Ľudovíta Štúra „predvýborný učený Slovan“, bol staviteľom toho mosta, ktorý spojil bernolákovcov a štúrovcov na schôdzke v Čachticiach. Óda Jána Hollého *Na Jozefa Ščasného* je dostatočným dôkazom, že bol významným bernolákovcom, básnický hold mu však vzdali aj Hviezdoslav a Vajanský.

Úvodný príspevok tretieho tematického okruhu Sedlák venoval integračnému úsiliu bernolákovcov v prvej fáze slovenského národného hnutia. Aj

tu je zdôraznený vplyv bratislavského generálneho seminára a organizátor-
ský primát Antona Bernoláka.

Zasvätená štúdia Petra Libu *Kultúrotvorný fenomén bernolákovského hnutia* ponúka hlboké zamyslenie nad šírkou duchovného priestoru, v ktorom pôsobilo dielo Antona Bernoláka. Bernolákovské hnutie podľa autora predstavuje v našich dejinách novú fázu inkulturácie i enkulturácie: pôvodná kultúra slovenského ľudu sa obohacuje stále novými podnetmi kresťanstva. Autor vyzdvihuje presvedčivé výsledky práce bernolákovcov: začali prekonávať dolinové kultúry, dovršili zjednocovací jazykový proces, projektovali program školského vzdelávania i kultúrno-osvetovej práce, presadili osobnú a spoločenskú zodpovednosť za mravné a hmotné povznesenie slovenského ľudu. Program prirodzenej rovnosti Slovákov medzi národmi Európy bol zlomovou udalosťou v dejinách nášho národa.

Záverečná štúdia Petra Mulíka je originálnym pokusom o súhrnné posúdenie konfesijných koncepcií spisovného jazyka Slovákov ako problému slovenských dejín. Autor sa zastavil pri probléme používania termínu *slovenčina* a pri otázke konfesijného vnímania spisovného jazyka. Ďalej ponúka úvahy o konfesijných koreňoch slovenského národného obrodzenia, o slovenskom panslavizme, hungaroslavizme, o odnárodňovaní v konfesijnom kontexte, posudzuje ideový, ideologický a politický čechoslovakizmus a napokon konštatuje, že kľúč na riešenie problému konfesijného rozdielnosti našiel Ľudovít Štúr. Slovo na záver povedal Ábel Král: v skratke zhrnul obsah príspevkov, upozornil na dôležité skutočnosti, ktoré ovplyvnili pôsobenie Antona Bernoláka, na markantné črty jeho jazykovedného diela, na praktický a buditeľský význam Bernolákovho diela – okrem iného, že „Bernolákovská kodifikácia bola základom a živou silou nasledujúceho vývinu“ (s. 153).

Obsahom predkladaného zborníka sú viaceré práce založené na archívnom výskume, zoznamujúce čitateľa s doteraz nepoznanými osobnosťami a dielami, čím prispievajú k formovaniu nových výskumných tém. Ako celok tieto príspevky vytvárajú širokorozmerný obraz novodobého úsvitu našich dejín – prvej fázy národného obrodzenia.

Emil Kačala

SPYTOVALI STE SA

Jablkovica, jablčkovica či jablčkovicica. – A. Pavlíček: „Chcem sa spýtať, či je správne slovo *jablčkovica* (pálenka z jablák), a ak áno, či sa píše s krátkym *l*, alebo s dlhým *l* (*jablčkovicica*).“

Názvy ovocných destilátov sa v slovenčine tvoria príponou *-ica* od vzťahového prídavného mena utvoreného príponou *-ový* od názvu ovocia, napr. *broskyňa – broskyňový – broskyňovica, čerešňa – čerešňový – čerešňovica, drienka – drienkový – drienkovica, hruška – hruškový – hruškovica, jahoda – jahodový – jahodovica, malina – malinový – malinovica, marhuľa – marhuľový – marhuľovica, pomaranč – pomarančový – pomarančovica, ríbezľa – ríbezľový – ríbezľovica, višňa – višňový – višňovica* atď. Názov *slivovica*, ktorým sa pomenúva azda jeden z najznámejších ovocných destilátov, nie je utvorený od názvu *slivka*, resp. od prídavného mena *slivkový*, ktoré sa dnes bežne používajú, ale od podoby *sliva*, resp. od prídavného mena *slivový*. Podoba *sliva* je staré slovenské slovo, ktoré sa uvádza v našich súčasných slovníkoch a ktoré popri podobe *slivka* zachytáva aj 5. zv. Historického slovníka slovenského jazyka (2000) s dokladmi zo 16., 17. aj 18. storočia a takisto aj *Noví maďarsko slovenskí a slovensko maďarskí slovník* Štefana Jančoviča z r. 1848, pričom má oporu aj v západoslovenských a východoslovenských nárečiach. Z uvedených názvov ovocných destilátov sa v súčasných slovníkoch (v Krátkom slovníku slovenského jazyka, 2003, v staršom Slovníku slovenského jazyka z r. 1959 – 1968), ani v Pravidlách slovenského pravopisu (2000) neuvádzajú názvy *broskyňovica, pomarančovica, ríbezľovica*. To však neznačí, že nejde o jazykovo správne názvy, ale iba to, že sa zatiaľ nedostali do slovníkov, lebo v čase tvorby citovaných slovníkov ich autori nemali na ne písomné doklady. Všetky spomínané názvy však možno nájsť okrem iného aj na internete.

V citovaných slovníkoch sa neuvádza ani názov *jablčkovica*, resp. *jablčkovicica*, ktoré spomína pisateľ listu. Pozrime sa na to, aký je správny názov

destilátu z jablák. Oficiálny názov plodu jablone je *jablko*. Od podstatného mena *jablko* je utvorené prídavné meno *jablkový* a od tohto prídavného mena je príponou *-ica* utvorený názov destilátu *jablkovica*. Názov *jablkovica* sa dnes bežne používa, o čom sa možno presvedčiť aj na internete. Z množstva dokladov na slovo *jablkovica* odcitujeme aspoň jeden: *Jablkovica je destilát, vyrába sa destiláciou z jablkového kvasu. Popri podobe jablkovica na internete možno nájsť aj podoby jablčkovica a jablčkovica utvorené od podstatného mena jablčko, napr. Rodičia mi na toto výročie dali vypáliť demizón jablčkovice. – Peťo vytiahol jablčkovicu a šli sme si „umývať zuby“.* Kým však podoba *jablčkovica* s dlhou spoluhláskou *í* je náležite utvorená od prídavného mena *jablčkový* a to od podstatného mena *jablčko*, v ktorom je takisto dlhá spoluhláska *í*, podoba *jablčkovica* s krátkou spoluhláskou *l* nie je náležite utvorená, lebo sa v nej nezachováva dlhá spoluhláska *í* z odvodzovacieho základu. Z dvojice podôb *jablčkovica* a *jablčkovica* slovo tvorne aj pravopisne je správna iba podoba *jablčkovica* s dlhou spoluhláskou *í*.

Zostáva ešte zaujať stanovisko k tomu, ktorá z podôb *jablkovica* a *jablčkovica*, ktoré sú náležite utvorené, mala by sa v jazykovej praxi uprednostňovať, či možno niektorú z uvedených podôb odmietiť. Keďže oficiálne, neutrálne pomenovanie plodu jablone je *jablko*, podobu názvu *jablkovica* treba pokladať za neutrálnu a využívať ju napr. aj v rozličných oficiálnych zoznamoch destilátov či v oficiálnych materiáloch výrobní destilátov a pálení a pod. No ani podobu *jablčkovica* nemožno odmietiť, lebo je náležite utvorená. Keďže však jej odvodzovacím základom je zdobenina *jablčko*, ktorou sa však nie vždy označujú iba malé plody, ale často jablká vôbec, takže toto pomenovanie v sebe skrýva aj príznak expresivnosti, sféra používania slova *jablčkovica* sa tak vymedzuje do oblasti neoficiálnej, často súkromnej, ale pritom spisovnej komunikácie.

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Čmýriť sa a varyto

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Nie je to tak dávno, čo sa medzi vybranými slovami v učebniciach slovenského jazyka objavili slová *čmýriť sa* a *varyto*, ktoré vyvolali vrásky na čelách rodičov žiakov základných škôl. Nevieme presne, čo viedlo autorov učebníc slovenského jazyka „oprášiť“ tieto slová, ktoré dnes už nepatria do aktívnej slovnej zásoby, a zaradiť ich medzi vybrané slová slúžiace ako pomôcka pre žiakov pri osvojovaní si písania *i/y* po obojakých spoluhláskach. Dodnes si však mnohí lámu hlavu nad ich významom už aj preto, že v Krátkom slovníku slovenského jazyka tieto výrazy z periferie slovnej zásoby súčasnej slovenčiny nenájdu. Šesťdielny Slovník slovenského jazyka (vychádzal v rokoch 1959 – 1968) vykladá význam slova *čmýriť sa* ako „hmýriť sa, hemžiť sa, pohybovať sa“, napr. *Čmýri sa mi v mozgu a nepríde mi na um*. Slovo *varyto* pomenúva „domnelý, predpokladaný starodávny strunový hudobný nástroj.“ Stretneme sa s ním v staršej literatúre, napríklad v texte Jaroslava Vlčka: *Ludia bez básnického nadania chopili sa varyta*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 1, 31. decembra, s. 19)

Dvojčatá, trojčatá a viacerčatá

SILVIA DUCHKOVÁ

Na vyjadrenie počtu detí, ktoré sa narodili jednej matke počas jedného pôrodu, máme v slovenčine osobitné výrazy: pre dve deti narodené spolu je to výraz *dvojčatá*, pre tri deti narodené spolu výraz *trojčatá*, pre štyri deti *štvorčatá*, pre päť detí *päťorčatá* ap. Ako však súhrnne pomenovať takéto

deti? Pri hľadaní vhodného výrazu sa možno oprieť o významovo príbuzné slová, ktorými sú slová *dvojčatá*, *trojčatá* atď. Ide o podstatné mená stredného rodu zakončené v jednotnom čísle na príponu *-ča*, ktorou sa tvoria názvy mláďat, napr. *kurča*, *psička*, *dojča*, *cigánča*. V množnom čísle majú príponu *-tá* i *-ence* podľa vzoru *dievča*. Základom slov typu *dvojčatá* je tvar skupinovej číslovky: slovo *dvojčatá* je odvodené od číslovky *dvoje*, slovo *trojčatá* od číslovky *troje*, *štvorčatá* od *štvoro* ap. Pri tvorbe hľadaného pomenovania sa takisto vychádza zo skupinovej číslovky, a to z (neurčitej) skupinovej číslovky *viacero*. Viaceré spolu narodené deti jednej matky sa nazývajú *viacerčatá*, jedno z nich je *viacerča*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 3, 14. januára, s. 19)

Antivírusový alebo antivírový?

IVETA VANČOVÁ

V súvislosti so zabezpečením počítačových systémov programami alebo softvéri, ktoré chránia počítač pred vírusmi, môžeme sa stretnúť s prídavným menom *antivírusový*, ale aj *antivírový*. Kladieme si preto otázku, ktorá podoba prídavného mena je správna. Podstatné meno *vírus* má dva významy: pôvodný význam – najjednoduchší mikroorganizmus vyvolávajúci choroby – alebo prenesený význam – tajne uložený počítačový program narúšajúci informácie alebo počítačové systémy. Pri skloňovaní tohto slova koncové *-us* nevypadáva – *bez vírusu*, *k vírusu*, *o víruse*, *s vírusom*. Takisto aj pri tvorení odvodených slov od základového slova *vírus* sa základ slova nemení (neskracuje), napr. *bezvírusový*, *zavírusený*, *antivírusový*. Máme teda spojenia *antivírusový program (systém, softvér)*, *antivírusová ochrana*, *zavírusené správy*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 8, 18. februára, s. 19)

Dva deci či dve deci?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Keď si chceme objednať v podniku napríklad *dva decilitre* červeného vína, niekto požiada o *dva deci*, iný o *dve deci*. Ktorý tvar je správny? Povieme predsa *dva decilitre*, tak prečo nie aj *dva deci*?

Číslovka *dva* má tri rodové tvary: pri osobných podstatných menách mužského rodu má tvar *dvaja* (*dvaja chlapi*, *dvaja policajti*), pri neosobných podstatných menách mužského rodu má tvar *dva* (*dva stromy*, *dva dni*, *dva medvede*) a pri podstatných menách ženského a stredného rodu má rovnaký tvar *dve* (*dve ženy*, *dve autá*). Slovo *deciliter* – názov jednotky objemu – je neosobné podstatné meno mužského rodu a číslovka *dva* v spojení *dva decilitre* ako zhodný prívlastok má tvar zodpovedajúci tomuto podstatnému menu. Podstatné meno *deci*, skrátaná, hovorová podoba názvu jednotky objemu *deciliter*, je stredného rodu. Číslovka *dva* v spojení s podstatným menom *deci* má tvar zodpovedajúci strednému rodu, teda *dve deci*.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 2, 7. januára, s. 19)

V kanceláriách, o informáciách

IVETA VANČOVÁ

Pri slovách cudzieho pôvodu, ktoré sa v nominatíve jednotného čísla končia na samohláskovú skupinu *-ia*, napríklad *informácia*, *kancelária*, *delegácia*, niektorí používatelia slovenčiny pri tvorení genitívu, datívu a lokálu množného čísla zaváhajú, či je možné použiť dlhé pádové prípony: *-í* – *bez informácií*, *z kancelárií*, *od delegácií*, *-ám* – *informáciám*, *kanceláriám*, *delegáciám*, *-ách* – *o informáciách*, *v kanceláriách*, *pri delegáciách* a neporušiť pritom pravidlo o rytmickom krátení.

V takýchto slovách sa koncové *-ia* nehodnotí ako dvojhĺaska *ia*, ale ako dve hlásky – *i*, *a*. Sú to teda päťslabičné slová – *in-for-má-ci-a*, *kan-ce-lá-ri-a*, *de-le-gá-ci-a* – a môžu priberať dlhé prípony *-í*, *-ám*, *-ách*, pretože pred

nimi sú krátke slabiky *-ci-* alebo *-ri-*. Pravidlo, podľa ktorého v slovenčine nenasledujú dve dlhé slabiky za sebou, sa v týchto tvaroch slov neporuší.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 9, 25. februára, s. 19)

Polyhistor, ale poliklinika

SILVIA DUCHKOVÁ

V slovenčine máme početnú skupinu zložených slov, ktoré sa začínajú zložkou *poly-*, napr. *polyhistor*, *polyfunkčnosť*, *polygamia*, *polyfónia*, *polyteizmus*. Časť *poly-* pochádza z gréckeho slova *polys* s významom „mnohý“ a uplatňuje sa ako prvá časť zložených slov vyjadrujúca význam „mnoho, (zvýšené) množstvo, viacnásobnosť, mnohosť toho, čo je pomenované v druhej časti slova“. Slovo *polyhistor* označuje znalca mnohých vedných odborov, *polyfunkčnosť* je odborný výraz pre mnohofunkčnosť, *polygamia* znamená spolužitie muža s viacerými ženami, čiže mnohoženstvo, výraz *polyfónia* sa používa v hudbe ako termín pre viachlasovosť, *polyteizmus* je náboženstvo založené na viere v mnohých bohov, iným slovom *mnohobožstvo*. Slovo *poliklinika* však k tomuto typu slov nepatrí. Má síce takisto pôvod v gréčtine, a to v slove, ktoré znie rovnako ako slovo *polys*, významovo a pravopisne sa však od neho odlišuje. V jeho prvej časti je základ slova *polis*, čo znamená „mesto“, a v druhej základ gréckeho slova *kliné*, t. j. lôžko. Poliklinika je pôvodom cudzie označenie pre mestské zdravotné stredisko.

(Roľnícke noviny, 2005, č. 29, 15. júla, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300